

JOSO BUŽAN: MOLITEV.

ARNDT: CIPRESE.

ALOJZIJ GRADNIK (Gorica):

PISMO.

(Narodni motiv).

Ti si meni svoje srce dal,
jaz pa tebi pišem pisemce
in čez reke tri in tri goré
pošljem tebi en prav lep pozdrav.

Pošljem ti tri lepe rožice.
Prva roža: nageljček rudeč,
naj pove, kako da si mi všeč.
Druga roža, lilija cvete:

še nikdó nikdar ni vtrgal je.
Tretja roža: zelen rožmarin,
naj ti bo za vekomaj v spomin,
če, predragi, kdaj pozabiš me.

Jaz ti pišem drobno pisemce.
Ali naj ga ptičicam podam,
al v potoku urnim ribicam,
al oblakom, ki čez vas leté?

Ptičke pesmico zapele bi,
ribice molčale žalostno,
a oblaki bi na zemljico
svetle solzice pretakali ...

Zdaj pa sklenem svoje pisanje.
Ker čez previsoko to goró
roka ne doseže te v slovó,
naj doseže moje te srcé.

JAZ HODIM POTA . . .

Jaz hodim pota, ki jih nisem prej poznal,
jaz iščem kraje, ki dozdej sem se jih bal,
in greh in kes mi nista bolečina.
Jaz brišem, brišem tebe iz spomina.

A ko da si me vsega zastрупila
so mi zastonj vsa grenka ta zdravila.
Ah, v globočine svoje duše sem te vžgal,
in te ne bom nikoli več, nikoli sprál.

VLADIMIR LEVSTIK :

PESEM.

V ločju za reko
hihiče Pan,
po cesti, ki z lipami teče,
prihaja dan.

Naju besede
sladkost molče,
le misli, kot veje sanjave,
šušte, šušče . . .

Pravijo misli:
Poljub, poljub,
še preden pred hišo domačo
sva skup.

Pravijo misli:
Poljub, sicer
bo jutri med nama brez krega
zamer . . .

IZ NOVEGA KATEKIZMA.

— Moja pot gre po dolinah,
v prahu gre, v megli;
blagor jim, ki stoje na višinah! —
Zakaj ne — ti?

— Z varne obali v bolečinah
zrem na morski žar;
blagor, ki jadrajo po globinah! —
Ej, plašljivec, ukradi barko
in odpluj čez Adrijo žarko:
kaj so gusarju škrici mar?

— Po svetu hodim, ponižno prošim,
in vidim oblast, zveneti slišim zlat,
s solzami tujo krutost nosim,
berač sem: blagor mu, kdor je svat! —
In to je, glej, plačilo kreposti,
in glej, v kreposti poguma ni;
ti lopi, namesto da praviš: „Oprosti!“ —
in česar prosiš, to prej — vzemí!

F. SNYDERS: Z RIBJEGA TRGA.

FRAN GOVÉKAR:

LJUDEVIT GAJ IN ILIRSTVO.

Velike, krepke, zdrave ideje so neumljive. Primerjal bi jih ponikujočim se studencem, ki privro v močnem toku izpod skale, tečejo preko loke le nekaj časa, a izginejo mahoma kakor brez sledu pod zemljo; a zopet privró drugod na dan močnejše in večje, gonijo mline in žage, živé cele doline, a naenkrat jih nestane ter se skrijejo pod gorami. A glej, iznova prihrumé na svetlo še silnejše, globlje in širše. Zdaj so že prava reka, ki se ne umakne pred ničemer več ter hrumi in šumi zmagovito dalje in dalje ter si ne išče nikakih skrivališč več . . . Tak neusahén, vedno se ponikujoč studenec, ki bruhne mah na mah na dan, da se kmalu iznova skrije, a zopet pojavlja v vedno krepkejši in zmagovitejši obliki, je ideja ilirska, ideja južnoslovanske zajednice, kulturne, politične in narodno-gospodarske edinosti Hrvatov, Srbov in Slovencev.

Veliki Napoleon je dal spočetka XIX. veka pridobljenim jugoslovanskim provincam staro zgodovinsko ime Ilirija. Naj ga sodijo kritični zgodovinarji zaradi tega čina kakorkoli in naj si mu je bila povsem tuja narodna ideja, priznajmo celó, da ga je pri ustvaritvi Ilirije vodilo le politično-taktično stremljenje: dejstvo ostane, da je Napoleon I. instinktivno in vendarle genijalno — vsaj v bistvu — rešil največje jugoslovansko vprašanje s tem, da je združil upravno, kulturno in gospodarsko Slovence in Srbohrvate v enoto. Da je v tej enoti nedostajal še velik del Slovencev, Hrvatov in Srbov, prav nič ne zmanjšuje njegove zasluge: storil je vendarle več za ilirsko idejo, kakor vsi potentatje pred njim in za njim . . . Ako bi bila ostala Napoleonova Ilirija še pod Avstrijo, bi se bil potoček pač naglo okreпил in razširil v veletok; toda zla usoda Jugoslovancev je zahtevala, da se je moral potoček ponikniti, in — izginila je Ilirija navidezno docela . . .

Prav ista zla usoda pa je napravila dober dovtip, da se je blizu štajerske meje v hrvatski Krapini baš v Napoleonski dobi — l. 1809 — bogatemu lekarniku narodil Ljudevit Gaj, ki je bil poklican, da ilirsko idejo iznova privede na dan, da jo učvrsti in razširi. Slovenci so bili po odhodu Francozov zopet Kranjci, Korošci, Štajerci in Primorci, ki so pisali v stari bohoričici, metelčici in danjčici; Hrvatje so nazivali svoj jezik „dubrovački“, „dalmatinski“ „bosanski“ in „slavonski“; Srbi so bili ponosni na svoj „srbski“ jezik, na svoj „srbski“ rod, na svojo „srbsko“ vero in na svojega „srbskega“ boga. Le redkokje in redkokdaj si čital in slišal pojma „slovinski“ (slovanski) in „ilirski“ (južnoslovanski) jezik; vendarle ni povsem zamrla misel edinstva Jugoslovanov in Slovanov sploh. Brez skupnega književnega jezika in pravopisa seveda niso mogli priti niti Hrvatje do narodnega edinstva. Hrepenenje po takem jezičnem edinstvu je izrazil že marsikdo, posebno krepko zlasti Šporer (Matić) v svojem „ilirskem“ almanahu za l. 1823, kjer je želel enega književnega jezika za vse južne Slovane. Narodna omika se more presojati le po jeziku in literaturi; a ni dovolj, da pisatelji poznajo svoja dela medsebojno, nego treba pisati tako, da jih čita in razumeva ves narod. Treba je bilo torej predvsem jezika, sposobnega za književnost in razumljivega tudi širokim plastem ljudstva. Napoleon I. je dal južnim Slovanom prvi ljudskih, srednjih in višjih šol z narodnim učnim jezikom in z učitelji iz naroda; Napoleon pa je tudi prvi dal Jugoslovanom precejšnjo tiskovno svobodo ter je dovolil, da so dobivali Slovenci in Hrvatje časopise v materinščini („Novice“, „Kraljski Dalmatin“), kakor so jih imeli že Srbi (od l. 1791!) in Čehi (l. 1812 na Dunaju). Z razpadom Napoleonove Ilirije pa se je jezična razcepljenost Jugoslovanov še povečala ter je povzročila med Hrvati toli obupno mrtvilo, da so predrzni in že sila domišljavi Madjari na saboru l. 1825. Hrvate naravnost pozvali, naj sprejmo madjarščino za svoj književni jezik, češ da hrvatskega ni, a latinščine narod ne razume. Pač je oče slavistike, Josip Dobrovsky dokazoval, da so slovanski jeziki med seboj več ali manj le narečja, a v istini en jezik; Jugoslovani — zlasti Hrvatje — vendarle niso mogli ustvariti si književnega jezika.

V tem veleopasnem času (l. 1830) je izšla v Budimu drobna knjižica jedva 21 letnega Ljudevita Gaja z naslovom „Kratka osnova hrvatsko-slavonskega pravopisanja“. To epohalno delce je nastalo pod blagoslovljenim vplivom očeta slovanske vzajemnosti — Jana

Kollára, slovaškega pesnika patriotskih sonevto „Slavy dcera“. Študent Gaj je v Pešti občeval s Kollárom, ki ga je uvedel v slovanski pravopis, mu predočil ceno časopisja ter ga je navdušil za realno delo na korist narodne individualnosti.

Kollar je torej pravzaprav oče „gajice“ in Kollar je dal Hrvatom in Slovencem po vzorcu češkega pravopisa temelje današnjega slovensko-hrvatskega pravopisa. Kollár je vzbudil prvi jasno izraženo idejo književne zajednice med Jugoslovani vobče; Kollár je naučil Gaja spoznavati, kaj je narodni jezik za narod, kako se more le z narodnim jezikom dvigniti narod i kulturno i materijalno; naučil ga je, kako naj privede Hrvate do tega, da zahtevajo za svoj jezik svobodo i v cerkvi, i v šoli, i v uradu. Tako je Kollár s posredovanjem Ljud. Gaja tudi oče slovenskega kulturnega programa, ki ni rešen še doslej!

Ko se je vrnil Gaj v svojo domovino, je našel v narodu že mnogo samozavesti; županije so se zlagale z njim in grofom Jankom Draškovičem ter so zahtevale za narod in hrvatski jezik istih pravic, ki jih je imela madjarščina. Grof Drašković, že star plemič, je pozval hrvatske poslance v požunskem saboru, da naj z vso silo branijo hrvaščino, naj zahtevajo hrvatskih narodnih šol in dovoljenja, da začno izhajati hrvatski časopisi, češ: Hrvatje hočejo v svoji prosveti stopati vzporedno z izobraženimi narodi Evrope. Jurist Matija Smodek je l. 1832 začel prvi predavati hrvatski jezik na pravoslavni akademiji v Zagrebu. Dotlej ni nihče nikdar in nikjer učil hrvatskega jezika v šoli. Toda Gajev trud za osnovanje hrvatskega časopisa so dolgo pobijali sovražni Madjari.

Pozimi l. 1833 se je vozil Gaj na saneh v Samobor k prijatelju Livadiću. Med potom je mislil Gaj, kako bi dal rojakom zanosno navdušujočo himno ter se je spomnil poljske pesmi „Jeszcze Polska nie zginela, poki my żyjemy“, ki jo je slišal prepevati med poljskimi študenti. In takoj je prevel prva stika: „Još Hrvatska nij propala, dok mi živimo...“ Prišedši k Livadiću je brez odloga napisal prvo kitico, Livadić pa jo je takoj uglasil z narodnim ritmom in napevom. Gaj je nato napisal še ostale kitice, in pesem se je naglo razširila. Dne 7 maja 1835 je pelo himno „Još Hrvatska“ vse občinstvo, zbrano pri nemški predstavi v gledališču; bilo je toliko navdušenja, da so ponavljali pesem desetkrat ter je vse ploskalo in vriskalo, kakor besno. Čez tri mesece so peli to himno že po vsej Hrvatski, Slavoniji, Dalmaciji in Kranjski.

Gaj se ni dal zastrašiti zaradi odbijanja vseh prošenj za izdajanje časopisa, nego je odpo- toval na Dunaj. S pomočjo Čeha, grofa Frana Kolovrata, ministra notranjih poslov, si je izpo- sloval avdijenco pri cesarju Francu I., da osebno izprosi Hrvatom prvi časopis. In cesar Franc je ugodil Gaju baje z besedami: „Ako tiskajo časo- pise Madjari, čemu bi jih ne tudi Hrvatje!“ Gaj se je vrnil ves srečen v Zagreb, toda odloka je moral čakati vendarle skoro leto dni do meseca novembra 1834. Nato je izdal Gaj proglas za politične „Novine horvatske“ in za lepo- slovno prilogo „Danico horvatsko-slavonsko-dal- matinsko“ 20. novembra v kajkavskem narečju, ki so ga govorili takrat tudi v Zagrebu in Krapini. Prva številka „Danice“ je izšla 10. jan. 1835 z geslom: Narod bez narodnosti jest tielo bez kosti. Poleg Gaja so pisali v „Danico“ pesnik Drag. Rakovac, pesnik Ljud. Vukotinović, pesnik Pavel Štoos, brata Anton in pesnik Iv. Mažuranić, pesnik in slovničar Vek. Babukić i. t. d. Med sodelavci pa je bil tudi že Slovenec Stan- ko Vraž! Spočetka je prinašala „Danica“ pesmi in povesti v kajkavščini in v štokavščini, v starem in v novem Gajevev pravopisu, a polagoma je prevladovala štokavščina in gajica. Že v 10. št. „Danice“ pa je izšla v novem Gajevev pravopisu A. Mihanovićevea himna „Liepa naša domovina“, ki je postala jugoslovanska narodna himna ter se prepeva dandanes v najslavnost- nejših hipih pri Hrvatih, Srbih in Slovencih. „Danica“ je bila polna domoljubnih pesmi, ki so jih uglašali skladatelji Livadić, Wiesner i. dr.

Ko so se poleti 1836. l. vrnili hrvatski po- slanci po triletnem težkem in mučnem boju z nasilnimi Madjari iz skupnega (ogrskega) sa- bora v domovino, so jo našli že prepojeno z novim slovanskim duhom. Pred tremi leti še nema domovina, brez narodnega glaska, jih je zdaj pozdravljala s stoterimi pesmimi, pevanimi iz tisočerih grl, ena ognjevitejša od druge. Gaj pa se je ves čas trudil še nadalje s pravopisom, ga popravljal in izboljševal po štokavskem — bo- sensko-hercegovskem — narečju. Štokavščino je govorila večina Srbov in Hrvatov, v njej je bila pisana že znatna književnost, saj so v štokav- ščini pisali književniki že v 16., 17. in 18. veku v Dalmaciji, Bosni in Slavoniji. Da bi ne bilo nikakega ljubosumja ter da bi se označil jugo- slovanski književni jezik splošneje, je predlagal Gaj v 48. št. „Danice“ uvedenje ilirskega imena. Hkratu je naznanil, da se bodo zvale po novem letu „Novine horvatske“ Narodne ilirske novine, a „Danica“ da se izpremeni v „Danico

ilirsko“. Novi pravopis in zedinjeni knji- ževni jezik ilirski naj bi potegnili v krog za- jednice brez razločka vse južne Slavene. Vsi, Slovenci, Hrvatje in Srbi, naj bi imeli sku- pen ilirski jezik in skupno ilirsko književnost. V političnem in generičnem smislu pa naj bi ostali Hrvatje, Srbi in Slovenci kakor dotlej, cirilica naj bi se rabila tudi še nadalje med Srbi, toda napram evropskim narodom naj bi se zvala vsa ta južna slovanska plemena skupaj — Ilirci. Ime Ilirci so poznali že davno v Dalmaciji, Bosni, Slavoniji, Srbiji in med Slovenci; prebivalci sta-rega Ilirika med Dunavom, Jadranskim in Črnim morjem so bili vsaj deloma tudi Slovani in današnji stanovniki teh pokrajin so baje pravi potomci onih rimskih Ilirov. Že v srednjem in novem veku so tuji in domači pisatelji omenjali Ilire in njihov jezik ilirski. V 18. veku so sami Srbi nazivljali tako svoj jezik, a srbski zgodovinar Rajič pozna Ilirijo, kateri je prišteval Dal- macijo, Hrvatsko, Slavonijo, Bosno, Srbijo in celo Bolgarsko.

Tako je torej Gaj z ozirom na najstarejšo in najnovejšo zgodovino izbral za Jugoslo- vane prav dobro ime, ki se je hitro in lahko udomačilo ter je bilo sprejeto z navdušenjem. Duho- vito je Gajevo utemeljevanje imena Ilirija (v pozivu za „Danico“ l. 1836): „Evrope lira jest Ilirija“ — piše Gaj... „Odupete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koroška, Gorica, Istrija, Kranjska, Štajerska, Hrvatska, Slavonija, Dalma- cija, Dubrovnik, Bosna, Črna gora, Hercegovina... Što možemo sada, gdje svaki za slogom uzdiše, bolje željeti, nego da se na velikoj Evrope lire sve nesložne strune opet slože... A može li se igda pomisliti, da taj veliki cilj do- stignemo, dokle se svaka struna po sebi tudjemu skladoglasju prilagadja? Prestanimo svaki na svojoj strani brenkati, složimo liru u jedno soglasje, jerbo je i ona jedina, premda su njene strune svaka zase više ili manje od prvoga naravskoga glasa odaljene...“ In Gaj je res že precej ubral dotlej neskladne strune s svojo „Danico“, kjer so se oglašali Iliri-pesniki iz Hr- vatske, Primorja, Slavonije, Štajerske in od dru- god. Zato pa je v prenapljenem optimizmu in v trdni veri, da zmaga docela njegova ilirska ideja, zapisal Gaj v prezgodnjem triumfu: Književni je jezik jedan ciele Ilirije!

L. 1837 je osnoval Gaj ob svojih troških v Zagrebu Narodno tiskarno, kjer so izhajali vsi ilirski spisi, l. 1838. pa se je pod predsedstvom grofa Draškovića otvorila v Zagrebu Narodna čitalnica kot središče vseh ilirskih rodoljubov.

Stari grof Draškević je l. 1838 napisal brošuro v nemškem jeziku „Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter“, s katero je pozval žensstvo, naj govori in piše materinščino ter naj podpira ilirstvo. Brošura je imela uspeh. Tudi dame so govorile v narodnem jeziku, so čitale ilirske knjige in časopise, pele narodne davorije ter se oblačile v narodno odelo. Tako je zašla ilirska ideja tudi v rodbine, med mladino in se utrdila v najširših slojih. Ker je bila ilirska ideja obenem demokratska, se je je poprijel tudi narod. Najodličnejša gospoda je nosila narodno obleko, zlasti surko in čepico z zvezdo in polmeseccem. Tako je surka zašla tudi med Slovence, ter se je ohranila prav do danes v čitalnicah in narodnih domih.

Čitalnice pa so se potem ustanovljale med vsemi Jugoslovani kot središča in zbirališča kulturnih in političnih delavcev. Zagrebška čitaonica je razpisala literarne natečaje, je izzvala ustanovitev „Matiče ilirske“ (l. 1839) in je agitirala za „ilirsko kazališče“ (gledišče) v Zagrebu.

V Zagrebu se je igrala prva ilirska drama „Juran in Sofija ili Turci kod Siska“ l. 1840. Napisal jo je Ivan Kukuljević Sakcinski. Drama predstavlja s svojo tendenco moč sloge med Hrvati in Slovenci, ki z zedinjenimi silami zmagajo Turka. Ta drama je bila začetek izvirne hrv. dramatike, izzvala pa je tudi več igralskih družb, ki so — potujoče po domovini — igrale domače in prevedene drame.

L. 1839 se je osnoval v Zagrebu narodni muzej ter se je zbirala narodna knjžnica. L. 1841 se je ustanovilo Gospodarsko društvo. Vse te narodne ustanove so se rodile po inicijativi Gajevi, ki je bil duša vsega delovanja. Ker „Danica“ ni mogla več sama zadoščati za vse ilirske pisce, so l. 1842 ustanovili Vraz, Rakovac in Vukotinović nov časopis, „Kolo“, „članci za literaturu, umjetnost i narodni život“ po vzoru Časopisa češkega muzeja. Bil je to prvi list, ki je začel prinašati literarne kritike Vraza i. dr.

Toda z l. 1841 so začeli hrvatski konservativci pobijati idejo in delo Ilircev, izneverili so se tudi nekateri Dalmatinci, ki so začeli izdajati literarno „Zoro dalmatinsko“ s starim pravopisom ter so se rogali Gaju in odbijali pravopis in jezik Ilircev. Srbi so se le v pičem številu pridružili Ilircem; večina srbskih piscev je v „Srbskih narodnih novinah“ zavračala ilirstvo kot fantastično utopijo brez realne koristi. V Slovenicah pa je tudi Kranjec dr. Fran Prešeren stopil odločno proti ilirstvu.

Tega razkola in razpadanja se je seveda hitro lotila dunajska vlada ter je l. 1843 službeno prepovedala uporabljati ime ilirsko, ki je moralo izginiti tudi iz naslovov Gajevih časopisov. Celo zvezda s polmeseccem se ni smela več uporabljati.

Madjarom in madjaronom je nato vzrasel mogočno politični greben, in začele so se ljute borbe pri volitvah in v saboru. L. 1843 (9. dec.) je tekla v Zagrebu pri volitvah kri, Madjaroni so začeli streljati, a Ilirci so jih pretepli. L. 1845 julija meseca pa je vojaštvo streljalo na pristaše narodne (ilirske) stranke na Markovem trgu v Zagrebu; padlo je več mrtvih in med smrtnoranjanimi je bil idealni rodoljub, odvetnik Ivan Belović, prijatelj Gaja in Vraza . . .

Madjarom je pač jugoslovanstvo začelo rasti preko glave in tudi nemška dunajska vlada se je začela bati Ilircev. Resnica je, da je dunajska vlada Hrvate le zlorabila proti predrznim Madjarom ter jih končno vendarle pahnila od sebe, ko so ji storili dovolj uslug. Dokler je Dunaj potreboval Ilire proti prepotenci Budimpešte, je Gaja in Ilire podpiral; ko pa jih ni potreboval več, jih je izročil nasilstvu Madjarov. Že dolgo so madjarski časopisi podlo sumničili Ilire, da s pomočjo „ruskih rubljev“ širijo „panslavizem“, da so Gaj in tovariši plačniki ruskega in avstrijskega dvora, da so posnemovalci francoskih jakobincev ter tudi sovražniki plemiških predpravnic, da hočejo odtrgati od Avstrije deželo Kranjsko, Koroško, Goriško, Trst, Istro in Štajersko ter jo priklopiti Hrvatskeji kot samostojno kraljestvo i. t. d. Končno so nahujskali turškega poslanika na Dunaju, da hočejo Ilirci osvoboditi bosansko-hercegovsko rajo izpod turškega gospodstva. Poslanik se je pritožil proti Ilircom na dvoru in pridružil se mu je tudi — ruski poslanik, češ da Iliri hujskajo Srbe in Bolgare. Dunajska vlada bi bila najrajši zatrla mahoma vse ilirsko časopisje in vsa ilirska društva, a vplivni grof Drašković in Gaj sta vendar rešila vse narodne ustanove, zlasti pa čitaonico in Matico Ilirsko, ki so jo hoteli Madjari s pomočjo bana, nemškega polkovnika Hallerja — pristnega vsegamogočnega in surovo nadutega militarca — kar zadušiti.

Zaradi zabrane ilirskega imena je v Zagrebu znatno padel ugled Gajev. Tragična krivda Gajeva je bila njegova trdna vera v poštenost dunajske vlade ter njegovo preveliko zaupanje v objektivnost dvorskih krogov. Zdaj so trdili celo mnogi Hrvatje, da je bil Gaj „slab politik“. Presojal je pač vse ljudi po sebi. K sreči Ilircev se je začelo takrat na Ogrskem razvijati revolucionarno gi-

banje ter so Košutovci čim dalje smejeje dvigali prapor ustaje. Hrvatje so imeli tako vsaj nekaj let zopet nekoliko več zaslombe na Dunaju in nekaj več miru za kulturno delo. Kupili so si Narodni dom za vsa svoja glavna društva in 28. marca 1846 so uprizorili prvo hrvatsko opero: Vatroslava Lisinskega in dr. D. Demetra „Ljubav i zloba“. Opero so izvajali najodličnejši diletantje: grofica Draškovičeva, grofa Oršičeva, krasna Sidonija Rubidova, roj. grofica Erdedijeva (prva hrvatska primadona) in razne gospe in gospodične najboljših obitelji ter razni gospodje. Tudi v zborih so peli le dame in gospodje iz meščanstva. Uspeh je bil sijajen. Opero so peli petkrat zapored v nabitem gledališču ob splošnem navdušenju. Med tem je došlo željno in dolgo pričakovano dovoljenje, da se na zagrebški akademiji osnuje redna profesorska stolica za hrvatski jezik. To je bila velika narodna zmaga; iz nje se je potem polagoma porodilo današnje hrvatsko vseučilišče v Zagrebu. Početkom l. 1847 se je začel boj, da se uvede hrvatski jezik v vse šole in urade. 23. listopada je sklenil hrvatski sabor na predlog pl. Kukuljevića enodušno, da se hrvaščina uvede v vse šole in urade. Navdušenje je bilo velikansko, a seveda skupni — hrvatsko-ogrski — državni zbor je to navdušenje polil z ledenim curkom, zahtevajoč, da se po vseh šolah uči tudi madjarščina ter da se uporablja v vseh uradih madjarščina in latinščina. Košut se je drznil celo javno odreči združenim kraljevinam posebno narodnost in ime hrvatsko, češ da pozna ogrska krona le en narod in eno narodnost, t. j. madjarsko. Začeli so se torej zopet najbesnejši politični boji med puntarskimi Madjari in med Avstriji vedno prezvestimi Hrvati, v katerem pa so zmagali Hrvatje, ker jih je zopet podpirala dunajska vlada proti Košutu. Po begu okrutnega bana Hallerja je ostal banov namestnik zagrebški škof, Ilir Haulik. Na poziv Gaja, Kukuljevića in Vranicanija so se 25. marca 1848 zbrali hrvatski rodoljubi v Zagrebu, da predložijo kralju-cesarju želje naroda hrvatskega.

Poziv na ta shod je dobil tudi polkovnik prvega banskega polka v Glini, rodoljub baron Josip Jelačić. Hrvatski voditelji so izprevideli, da v težkih bojih z Madjari ne more ostati narod brez bana. Škof Haulik je imel preveč svojega posla, zato je bilo treba poiskati celega moža, ki bi znal z močno roko in vedrim razumom voditi upravo Hrvatske. Mlajši Hrvatje so predlagali, naj bi se na banski stol posadil Ljudevit Gaj, ki je preporočil Hrvatsko. No, Metel Ožegović je opozoril, da bode za domovino bolje, ako

dobi za bana barona Jelačića, na glasu junaka iz turških bojev. Ožegović je pač slutil, da pride med Hrvati in Madjari kmalu do krvavega boja, saj je njemu Košut že v parlamentu zabrusil v lice besede: „Med nami more odločiti le meč!“ In Gaj sam je predlagal skupščini, naj se zahteva, da kralj imenuje Jelačića banom. Sijajna deputacija 400 Hrvatov je odpotovala že 26. marca na Dunaj, da predloži kralju osebno sklepe skupščine, a na potu so zvedeli, da je njih želja že uresničena ter da ima Jelačić dekret z 23. marca že par dni v rokah! Vendar je šla deputacija pred cesarja, da mu razloži še druge narodne želje. Govornik deputacije je bil Ljud. Gaj. Cesar je bil seveda jako milostiv ter je obečal vse, a zavrnil je prošilce, naj mu predlože svoje zahteve ustavnim putem, t. j. v hrvat. saboru.

Slučajno so bile prav iste dni na Dunaju tudi deputacije Čehov in Poljakov, ki so bile prišle sporočiti cesarju želje češkega in poljskega naroda. Ker je bilo ondi tudi več Srbov in Slovakov, so dogovorili vsi Slovani, da bodo imeli 31. marca prvi slovanski kongres, na katerem se naj razpravlja o koristi slovanske vzajemnosti. Ta kongres se je tudi vršil v Pragi ter se je izreklo geslo: „Brez Slovanov ni Avstrije, a če bi ne bilo Avstrije, mi bi jo ustvarili!“

Tako se je začela doba bana Jelačića, polna madjarskih intrig in obupnega nasilstva. Završila se je krvavo. Avstrija je izgubila Benetke in Lombardijo v boju s sardinskim kraljem Karlom Albretom, a Erdeljsko je pridobila — Ogrska! Madjarom je narasel pogum še višje in hoteli so zjediniti še Slavonijo z Ogrsko. Tako se je unela vojna z Madjari, ki so zanesli upor tudi na Dunaj. Jelačić je Dunaj ukrotil in hitel v Ogre. Kralj cesar Ferdinand pa se je 2. decembra 1848 odpovedal prestolu in je posadil nanj še zelo mladega nadvojvodo Franja Josipa I., ki je imenoval bana Jelačića tudi guvernerjem Reke in Dalmacije. Lahko si je misliti, kakšno veselje je zavladelo med Hrvati, ko so videli, da so zdaj pod bansko oblastjo združene Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Medjimurje in Reka. Tega že ni bilo 4 stoletja! Zato so Hrvatje pozdravili mladega cesarja z navdušeno adresom. Madjari pa novega cesarja niso hoteli priznati, češ da cesar Ferdinand ni vprašal njihovega parlamenta, ali je narod z izpremembo na prestolu zadovoljen. Zato naj Madjari ne priznavajo nad sabo nobene oblasti razen one, katero priznava parlament. S tem se je začela ljuta vojna Avstrije in Hrvatske proti Ogrski. Ni tajiti, da so se Madjari junaški bili, a Jelačić jih je vzlic spletkam ljubosumnih nem-

ških generalov pobil in porazil docela. Košut je ponoči 11. avgusta pobegnil iz Arada na Turško ter je odnesel sabo vse kraljevske znake (krono, žezlo i. dr.), general Görgey pa je 13. avg. pri Vilagošu pred rusko armado položil orožje...

Hrvatje z Jelačićem so rešili dinastiji ogrski prestol, hrvatski ban, Hrvat. graničari in slovansko hrabro vojaštvo so s krvjo in največjim požrtvovanjem ohranili Avstro-Ogrsko, ki je bila že na robu razpada. Seveda je izrekel cesar Franc Jožef Hrvatom svojo zahvalo „za toli sijajno posvjedočenu vjernost i privrženost, za hrabru njihovu postojanost i za neizmjerne žrtve“ in še posebej se je zahvalil banu Jelačiću „za posvjedočenu hrabrost, razboritost i domoljubje“. Toda to so bile le besede vladarja. Dejansko hvaležnost je dokazala Avstrija Hrvatski s tem, da se je proglasil absolutizem, ki je zatrl skoraj vse časopise, razpustil malone vsa narodna društva ter je uvedel na Hrvatskem najnasilnejšo germanizacijo uradov in šol. Hrvatski uradniki, in profesorji so izgubili službe, a na njih mesto so prišli Nemci ter češki in slovenski nemškutarji.* „Matica ilirska“ je jedva še životarila, Gajeve „Narodne novine“ so postale uradno glasilo in l. 1852 je dunajsko ministarstvo prepovedalo celó uporabljati hrvatsko zastavo! Vse je trepetalo na Hrvatskem pred strašno držav. policijo in pred novim orožništvom. Denunciacija je cvetela bujno in vsakdo je bil sumljen revolucionarstva, ako se je le zavedal svoje narodnosti. Niti kmetje niso smeli prepevati narodnih pesmi, v Zagrebu pa je prirejala predstave le nemška gledališka družba ter je pela opere italijanska stagiona. Ban Jelačić je bil brez moči ter sabora ni smel sklicati. Tako razumemo besede Ante Starčevića, ki je pisal Kukuljeviću: „Svatko se boji budućnosti, a mrzi na sadašnjost. Od dana do dana raste ljubav prama Rusu, Turčinu i svakomu drugomu, makar baš i vragu, — samo ne prema Švabi.“

Gaj pa je še vedno upal, da Avstrija poplača Hrvate za njihove žrtve ter je ostal zvest avstrijskim drž. idejam. Urejal je celó dalje „Narodne novine“, ki jih je bilo od njega kupilo dunajsko ministarstvo. Iz glave lista je bile že davno izginila ilirska zvezda s polmesečem, a nato celó hrvatska krona; mesto teh narodnih znakov pa je dobil list dvoglavega orla. To je ubilo Gajevo nekdanjo veliko popularnost. L. 1861 je v Zagrebu pri saborskih volitvah propadel ter ni poslej v javnosti igral nobene vloge več. Ban Jelačić je dobil pač že l. 1854 grofovski naslov, a bolelo ga je, da ne more izpolniti narodnih idealov,

* Gl. Janeza Trdine knjigo „Bachovi huzarji“!

temveč mora celó gledati, kako se zatira vse, kar je bilo narodni ideji koristno. Jelačić je začel bolehati in končno mu je potemnel um. Dne 20. maja 1859 je Ilirec Jelačić umrl, in sijajni njegov pokop je vodil kardinal Haulik, bivši ilirski podban, ki mu je še Jelačić izposloval naslov zagrebskega nadškofa.

Tako je padel najmočnejši steber ilirizma, a tudi njegov oče Gaj je bil že od l. 1850 mrtev, dasi je pozabljen živel do l. 1872. Na Gajevo mesto pa je stopil Strossmayer, ki ga je bil Jelačić l. 1849 posadil na stolico djakovske škofije, ter je deloval pogumno dalje v duhu Gaja in Jelačića.

In ilirska ideja? Ali je umrla z Gajem, Vrazom in Jelačićem? — Rekel sem, da je ilirska ideja podobna neusahnemu, vedno se ponikajočem studentu, ki bruhne mah na mah na dan, a se kmalu iznova skriva, a zopet pojavi v vedno krepkejši in zmagovitejši obliki. S padcem Gaja in s smrtjo Jelačićevo je ilirska ideja izginila s površja, toda umrla ni. Živo jo je ohranil Strossmayer s svojimi somišljeniki. Pač sta znali dunajska in peštanska vlada spletkariti in hujskati Hrvate in Srbe, pač smo gledali dolga desetletja najžalostnejši boj med brati istega jezika in iste krvi. Mislili smo, da je ideja kulturne in politične zajednice na slovanskem jugu ubita in pokopana. In vendar je jugoslovanska ideja končno premagala vse spletke: hrvatsko-srbska koalicija in sloga med Jugoslovani v peštanskem in dunajskem parlamentu je prekrizala vse naklepe Nemcev in Madjarov. Še živi duh Ljud. Gaja! Še živi ilirska ideja! Umetniške razstave v Zagrebu, Belemgradu in Sofiji predstavljajo vsemu svetu kulturno edinstvo Jugoslovanov. Zveza „Matice Slovenske“ in „Matice Hrvatske“ kaže, da pojмимо in negujemo še danes ideale Gaja in Vraza! Slovenci izdajajo hrvatske, a Hrvatje slovenske knjige, a vsi pišemo in čitamo v skupni gajici! Srbi izdajajo slovenske knjige v cirilici in srbski knjižar seznanja rojake s slikami slovenskih poetov in umetnikov! Kulturni stiki med Jugoslovani, med njihovimi kulturnimi zavodi so čvršči, kakor so bili kdajkoli in osobne zveze med jugoslovanskimi politikami, pisatelji in žurnalisti niso bili doslej še nikdar intimnejši. Še živi duh Ljud. Gaja! A zato so nam poslali v Zagreb bana Raucha. Ta novi Haller, ta novi Bach naj požene krepko šumeči studenec zopet v podzemeljske rove, a tehnični posel v to svrhu naj mu opravijo Nastići... Zaman! Studenec je narasel že v krepek potok. Zaman so uprizorili stoletni sovražniki ilirske ideje najškandaloznejšo komedijo XX. veka, „vele-

izdajniški proces" proti Srbom v Zagrebu. Jugoslavlani se sramujemo, da je v moderni dobi in v moderni državi še možen tak proces srednjeveške inkvizicije španskega vzorca, — sramujemo se pred Evropo za svojo državo, a hkratu se veselimo, zakaj ta proces nas združuje s Hrvati in Srbi le še krepkeje in le še tem tesneje. Bojé se nas, ker še živi Gaj, še živi Ilirija!

Letos dné 8. julija je preteklo sto let, odkar se je narodil Lj. Gaj, in letos dné 15. avgusta otvorimo v Krapini „Gajev dom“. Tega dne bo zrla Avstrija zbrane v Gajevem duhu in polne ilirskih idej zastopnike vseh slovanskih narodov.

Viri: Dr. Gjuró Šurmin: Povjest književnosti hrvatske in srbske. — Dr. Rud. Horvat: Najnovije doba hrvatske povjesti — T. Smičiklas: Povjest hrvatske, II. — Franjo Kuharč: Vatroslav Lisinski i njegovo doba. II. izd.

„V kolu jesu svi Hrvati
stare države,
stare slave vjerni brati
Z Like, Krbave;
Kranjci, Štajer, Gorotanci
i Slavonija,
Bosna, Srbi, Istrijanci
ter Dalmacija . . .“

Da, da, zaoriti hočemo Gajevo in Mihanovićevo himno, da jo čujejo tja do Dunaja in Pešte in da zvedó iznova, da so mrtvi pač Košuti, Hallerji in Bachi, da izginejo v temo pozabljenja tudi vsi nasilni Hedervaryji in Rauchi, da pa ostane večno živ Ljudevit Gaj s svojo ilirsko idejo!

J. F. MILLET: MAVRICA.

ILIRSKI KURZI L. 1848.

Leto 1848. je prineslo svobodo tiska in sestajanja, pravico narodnosti in materinščine.

V teh izpremenjenih razmerah je mogel in moral tudi ilirizem pokazati svoje kulturno in politično jedro. Dočim je pred ilirskim pokretom jedva vedela ena naših pokrajin za drugo, je pod praporom Gajevim nastalo neobičajno živahno medsebojno občevanje, dopisovanje, izmenjavanje knjig, izpodbijanje . . .

L. 1848. je pokazalo, da se je ilirska misel udomačila po vseh večjih slovenskih krajih.

V tržaškem „Slavjanskem društvu“ se je gojilo več slovanskih jezikov. Dne 26. maja 1849 je na ministrstvo vložilo prošnjo za „slovensko-ilirsko učilnico“ v Trstu; zaman so čakali rešitve svoje prošnje; marca meseca l. 1850. jim je rekel referent mestne šolske oblasti, da njih prošnja „spi“ pri predsedniku Sprinziju. List, ki ga je izdajalo tržaško društvo l. 1850. od marca do avgusta, „Jadranski Slavjan“, je bil pisan hrvatski in slovenski. Istega leta je srbski pisatelj Deme-ter Vladislavljevič v društvu dvakrat na teden poučeval ilirski jezik in ilirsko književnost.¹⁾

V Gorici je že v šolskem letu 1847/48 predaval bogoslovec Pelhan „književno - ilirsko narečje“ ter je imel „mnogo in odličnih slušateljev“.²⁾ To je poudariti tem bolj, ker je Gorica kot daleč na zapadu ležeče mesto imelo manj zvez z Zagrebom. Ni bilo lahko, iz Zagreba tja dobiti hrvatskih knjig, je tožil o Božiču 1847 goriški bogoslovec Ivan Perme,³⁾ a zanimanje za ilirščino je tem laže moglo nastati, ker so bili tam združeni slovenski in istrsko-hrvatski bogoslovci. Marušič na pr. se je v bogoslovnici navadil istrske hrvaščine.

¹⁾ „Slovan“ 1886.

²⁾ (Majer?) v peštanskih „Serbskih Narodnih Novinah“ z dne 19. februarja 1848 (dopis iz Celovca z dne 20. jan. 1848).

³⁾ Kakor mi poroča starina naših slovenskih pesnikov, Jos. Furlani v Villi Vicentini, je bil Ivan Perme rodom Hrvat, a je vzrastle v Ljubljani. Bil je zelo temperamenten mladenič in je postal marinski svečenik. Škof Dobriča ga je iz tržaške škofije pozval v Labin, kjer je kot prošt imel od Italijanov mnogo trpeti.

Celovško „Slovensko društvo“ je v svoji čitalnici imelo slovenske, druge jugoslovanske in češke liste. Po večerih so se društveniki v društveni čitalnici vežbali v jeziku in sicer trikrat na teden v slovenščini, enkrat v ilirščini, dvakrat v češčini.⁴⁾

V celovski bogoslovnici je bilo živahno narodno življenje. Bogoslovci so imeli nekak klub ali društvo s posebnimi statuti, čitalnico z različnimi časopisi in knjižnico; vadili so se v slovenščini ustno, a pod naslovom „Venac“ so izdajali vsak teden za vajo tudi list. Vsak četrtek so se vežbali v ilirizmu.⁵⁾

V Borovljah so študirali Fröhlichovo ilirsko slovnico.⁶⁾

Tudi v graški „Sloveniji“ sta bila kurza za češki in ilirski jezik, „kar naj naši mladini, ako nočemo zaostati ne samo za drugimi narodi, ampak tudi za našimi marljivimi severoslovanskimi brati, vsaj nekoliko nadomesti nedostatek takih učnih stolic.“⁷⁾

Ljutomerski dijaki so bili naročeni na slovanske časopise, tako tudi na Gajeve „Novine“; ljutomerski „Ognjeslav“ citira Preradovića in Mijo Stojanovića.⁸⁾ Po primicijah so se pele ilirske pesmi. Vobče je bila takrat hrvaščina na Štajerskem in Koroškem dovolj znana. Hrvatske novine (Gajeve „Novine“ in „Slav. jug“) so šteje tam dokaj bralcev in dopisnikov. „Ljubav Slovenaca prama Ilirima“, piše n- iz Celovca v „Slav. jug“ (z dne 31. maja 1849), „i ilirskoj književnosti raste od dana na dan. Nu šta hasni sve ovo, kad nemaju knjiga, iz kojih bi se mogli ilirski jezik naučiti. Ako tko želi ilirsku knjigu si pribaviti, mora po pošti naručiti, mnogo poštarine in harmice platiti i svaku knjižicu na zlosretni Oberamt nositi . . . Kako će dugo jošte ovaj kinezki zid medju narodima jedne krvi, jedne carvine stati . . .“

⁴⁾ „Slovenija“ z dne 29. dec. 1849. — „Slav. Centralbl.“ 14. febr. 1849.

⁵⁾ „Slav. Centralblätter“ 14. febr. 1849., tudi „Nov. Lipi Slov.“ dne 3. jan. 1849. „Slovenija“ 26. jan. 1849.

⁶⁾ Gajeve „Novine“ 9. maja.

⁷⁾ „Südslav. Ztg.“, 27. Nov. 1849 (—žž—).

⁸⁾ „Slovenija“, 29. sept. 1848.

ILIREC IVAN NAVRATIL.

Njegovo ime se doslej ni imenovalo med slovenskimi Ilirci, to je, med možmi, ki so v l. 1830. do 1850. iskali tesnejših literarnih, jezikovnih in političnih zvez s Hrvači.

Najbolj znan je bil Navratil mlajšemu pokolenju po svojih znanstvenih razpravah o slovanskih bajkah in pravljicah v „Letopisih“ Matice Slovenske. Malo pa še živi tistih, ki so čitali njegov „Vedež“, časopis za šolsko mladino (1848—1850).

To je bil prvi slovenski mladinski list. Urejeval ga je Ivan Navratil.

Pregledovaje drugo polovico letnika 1849 tega časopisa, sem opazil, da je urednik Navratil imel ilirsko smer — naravno, saj je bil rodom Metličan, torej iz kraja doma, ki po svoji legi in zgodovini nagiblje na hrvatsko stran.

O znanju slovenščine v oni dobi, ko je bila prezirana v ljudski šoli in izključena iz srednje šole, priča na pr. to, da je Navratilov „Vedež“ na koncu poedinih številčk moral tolmačiti take-le „nenavadne besede“, kakor: golazen, plen; „nježno ali nežno“, namesto „cártano“ itd.

Priporočal je „Vedež“ cirilico (str. 72). „Kdor se želi po serbsko, to je Cirilico brati in pisati naučiti, naj si omisli za 10 kr. srebra spis, ki se mu pravi: „Jugoslavijanska srpska bukviča“. Spisal A. Stojković. Kdor pa hoče v serbskim pisanji otroke vaditi, naj si naroči samo za 5 kr. srebra serbske lepopsne zglede pod napisom: „Srpski ljepopis“. Oba spisa je prodajal tudi J. Giontini.

Tudi slovenski lepopsni vzorci so imeli cirilsko pisavo. Navratil priporoča (str. 120) „Slovenske lepopsne izgleda“, ki jih je spisal Ivan Levč, c. kr. učitelj v Trstu in ki so imeli tudi dve cirilski predlogi, a posebno oduševljeno govori o lepopsnih zgledih M. Majarja, ki je v njih učil tudi cirilico.

„Nadjamo se, da se jih bodo vsi domorodni gg. učitelji omislili in najpred sebe, potem pa iz lastnega nagiba tudi svoje učence kmalo tudi s posvečeno cirilico soznali . . . Vi pa, slovenski učenci, bistré glavice, jelite, da se bodete z veseljem učili pismen, s kterimi je sveti Ciril našim prededam prvič osrečivne nauke svete vere

pisal? Obljubite enoglasno: Bomo!“ (O glagolici in cirilici razpravlja tudi na str. 204. sl. „V Ljubljani ima neki gospod dvoje (glagoliške) bukve. Ene so že 218 let stare“).¹⁾

Za cirilico se je Navratil zanimal predvsem zarradi staroslovenščine, dasi ga je pri tem tudi navdajala želja, naj bi Slovenci čitali srbske in ruske knjige. Zanimanje za staroslovenščino pa ni bilo jedro ilirizma.

Ilirizem se nam kaže po drugih znakih.

V listu z dne 23. julija 1849 piše: „Učenih mož misel je, da se moramo mi Slovenci v pisanji ilirskemu jeziku če dalje bolj približevati, ako hočemo, da se bodo tudi take slovenske bukve lahko spečale in oni ilirske lahko razumeli, ki se pišejo za učence višjih šol in pa za druge bolj omikane ljudi, ki bi radi vedeli kaj več, kot hruške peč'. Razloček med tema dvema jezikoma je prav majhen. Slovenska mladost, od tebe poje tvoj rojak, Vodnik, da si — prebrisane glave, pa čedne in trdne postave“. Nate se tedaj opira nada (up) vsih domoljubov in matere naše „Slovenije“. Stara breza se ne da všibiti“. . . V dokaz sorodnosti slovenščine in ilirizma prinaša „Vedež“ v tem in sledečih številkah slovenske in ilirske pogovore, in sicer „I. Kadar koga srečaš“ (na pr. „Kako pa Vi“: „A kako Vi?“ — »Zahvalim za vprašanje, tudi dobro, tako tako, slabo«. »Hvala na pitanju, takodjer dobro. kàko tàko, slabo«). II. Od vremena (na pr.: »Jaz sem moker od pota«: »Ja sam moker od znoja«). III. Od časa (»Že bije“: „Več bije“ ura). IV. Od vremena (Bomo snega dobili«: »Mi ćemo snega dobiti“). V. Od pisanja (No, sedaj sim gotov; samo moram še pismo zložiti«: „No, sad sam gotov; samo moram još list složiti“). VI., VII., VIII., IX. Splošni razgovori („Ne zamerite, ali bi mi ne hoteli povedati, kje da so šole?“: „Oprostite, ne biste li mi hotéli kazati, gdje su škole?“ „Ne vtegne priti“: „Ne ima kad dojtí“. „Kako dopade tebi ilirski jezik? Meni močno dopade. Da imam le kakšen slovensko-ilirski besednjak ali slovník, da bi se več ilirskih besed naučil. Malo počakaj, drugo leto ga bo donášal Vedež. Kaj nisi v zadnjem

¹⁾ Poročajoč o Kopitarju (str. 56) pravi še o „glagolici“ (!), da jo je sv. Hieronim zložil!

listu bral? — Nisim. — Ali je res? — Juhuhu! : „Kako se dopada tebi ilirski jezik? Meni se dopada vrlo. Da imadem samo gděkoji slovensko-ilirski rěčnik ali slovar, da bi se više ilirskih rěči naučio. Malo počekaj, drugo lěto donášati ga će Vedež. Zar nisi v zadnjem listu (broju) čitao? Nisam. — Jel' istina? Juhuhu!“

Res je v prejšnji (v predzadnji številki leta 1849.) poročal „Vedež“, da bode prihodnje leto v vsakem listu na koncu nekoliko ilirskih besed po abecedni vrsti, da se bode slovenska mladost malo po malo tudi lepe ilirščine vadila.

V zadnjem četrtletju 1849. je „Vedež“ začel priobčevati spise „bolj od drugih z ilirskimi oblikami spisane“. Dotične povesti so imele pod naslovom izrecno pripombo „Nekoliko z ilirskimi oblikami“. To svoje postopanje je uredništvo najavilo v listu z dne 4. okt., veleč: Kakor je bilo v Vedežu že rečeno, so učeni Slovani take misli, da se naj bi mi Slovenci v pisanju čedalje bolj ilirskemu jeziku približevali. Vedežovo uredništvo je sklenilo, to misel vresničiti. Vedež se piše za slovensko šolsko mladost, ki se bo v prihodnje svojega milega materniga jezika po slovnici učila. Vredništvo si je tedaj v nadi, da bo Vedež namen laglje dosegel, kot časopisi za priproste, že odrašene ljudi. Ker pa narava ali natora skokov ne pozna, se bo tudi vredništvo v tej reči vodila „čedalje bolj“ — „od stopnje do stopnje“, ne „vse na enkrat“ verno deržalo.“

Pri tem je Navratil mislil predvsem na oblike. „Približevaje se ilirskemu narečju moramo naj pred malo po malo z oblikami začeti. Pri tem delu pa naj bi se po naši misli teh pravil deržali: Ilirske oblike, ki so na slovenskim tukaj ali tam že v rabi, imajo prednost pred drugimi, toliko več, ako je ilirska oblika tudi staroslovanska. V rečeh pa, v kterih imajo vsi Slovenci še staroslovanske oblike, se morajo tudi Ilirci nam vклонiti, postavimo: bil, ležal, vodil, ne: bio, ležao, volio, kakor Ilirci pišejo. Malo po malo naj bi se pa tudi v slovenski govor pristojne ilirske besedice jemale“ (str. 166).

Izpremembe uredništva so bile sicer neznatne, a Navratilovo načelo v toliko ni bilo pravo, kolikor se je nanašalo na oblike. Normalno in prirodno se knjižni jezik razvija, ev. približuje drugemu je-

ziku po besednem zakladu, ki je kot tvarina jezika sploh izpremenljiv in se izpreminja na pr. neprestano z razvojem duševne in vnanje kulture.

Da pa bomo Navratilu pravični, moramo reči, da slovenski knjižni jezik takrat še ni imel ustaljenih oblik in da so se zaradi tega tudi v oblikoslovju mogli vršiti razni poizkusi. In mnogi izmed njih so obveljali, ker so imeli, če že ne na Kranjskem, pa vsaj kje drugje na Slovenskem svojo naravno zaslombo. Nekatera naših najnavadnejših današnjih slovniških pravil so takrat prodirala baš z ozirom na ilirščino (in staroslovenščino).

S posebnim ozirom na ilirščino je Navratil začel pisati (kakor zatrjuje sam str. 167. itd.): „rudeča lica“ mesto „rudeče“; „z rakom“ mesto „z rakam“; „z rakoma“ mesto „rakama“; „lepega mesto lepiga“ (Dasiravno pišejo Ilirci: *-em, -ega* le za *š, č, ž* in *nj*, drugače pa *-oga, -om*, bodemo pisali začasno le *-em, -ega*, ker se nam za mladost skok od *-im, -iga* do *-om, -oga* ... prevelik zdi. Poprej so se morali drugi Slovenci vaditi kranjskega *-am, -ama, -im, -iga*, vadimo se mi zdaj boljega, bolj občega *-om, -oma, -em, -ega*. Kakor poprej za une, tako zdaj za nas. Naša bistra mladost se bo tega počasi že navadila. Počasi se daleč pride.“¹⁾ Nadalje je propagiral tudi z ozirom na ilirščino obliko „pri konju“ mesto „konji“, „z mečem“ mesto „z mečom“. „Vse (te) oblike, po kterih se ilirskemu narečju nekoliko bolj približamo, so, čeravno ilirske, tudi slovenske tega ali onega kraja... Ne moja, ne tvoja, ampak prava naj velja“.

Sicer pa kljub Navratilovi teoriji fakične njegove izpremembe v spisih „z ilirskimi oblikami“ niso bile le ilirizmi v oblikah; šlo je v istini tudi za besede. In tu moramo zopet reči: Navratil je kot ilirizme uvajal in tolmačil besede, ki so dandanes umljive vsakemu slovenskemu ljudskošolskemu otroku, na pr.: dečko, obed, ostaviti, uveriti, razljutiti.

V besednem zakladu je približevanje naravno; zato je bilo uspešno.

¹⁾ Stopnjevanje: „lepši mož, lepši žena, lepše dete“ je izpremenil v stopnjevanje lepši, lepša, lepše. „Ali niso mislili štajerski Slovenci, ki so kaj takega brali (sc. lepši žena), da na Kranjskem žene hlače nosijo?“

O LJUBLJANI V ILIRSKI DOBI (1848).

dobi, ko je ves Zagreb že odmeval od ilirskih davorij in se je polagoma ne le kulturno ampak tudi politično delil v dva tabora, je tičala Ljubljana še globoko v megli politične, zlasti pa narodne nezavednosti.

Najlepše nam je to osvetlil Stanko Vraz l. 1841. Takratno shajališče in zabavišče ljubljanske inteligence, kazina je dala ples guvernerju na čast. Prišel je tja s Prešernom tudi Vraz. Vraz je izrekel svojo sodbo o tem plesu tako-le: „Tu sem Ti prvokrat popolnoma uvidel, kaj je narod brez narodnosti. Telo devojk krasno, dostojno, da bi rodilo Spasitelja, a duša? Ne, ni je! Tudi junaki lepi, tanki in visoki, „momci od oka“; a izpod teh tujekrojnih haljin, frakov itd. ne bije nikako srce. Nisem mogel brez neke tuge gledati teh krasnih slovensko-ilirskih stasov; moral sem vzdahnuti: »Kod si odšla, mati Slava, iz teh hramov? Istina Bog! Zdi se vsak tak fant kakor cerkev, ki jo je ostavil Bog.« (Pismo iz Ribnice 10. maja 1841).

In kako se je v Ljubljani govorilo? V pismu z dne 8. aprila iz Ljubljane poroča, da ga je gospodinja, »prava Kranjica«, gostilne (zur Stadt Wien) sprejela z besedami: »Šafajo en al dva cimra?« In tako »žlabudrijo« je čul govoriti Vraz vsak dan na trgu od gospej in od kmetic. V pismu z dne 1. maja pa poroča Vraz med drugim, da hodi s Prešernom popoldne po 5. na šetnje. Prešeren čita ilirski, Vraz mu razlaga česar ne razume ter ogleduje »mlade, veoma liepe i razborite pjestunje«, ki govore — kakor otroci — le »kranjski«. Zvečer hodita v krčmo, »gdje se ponajviše« — torej ne izključno — »kranjski govori«. Vraza je spremljal povsod ruski učenjak Izmail Sreznjevski, ki poroča v svojem pismu z dne 9. aprila: »Vsak večer prebijem v tej ali drugi gostilni, kjer se zbirajo naši znanci pri vinu. Naši znanci so: dr. Prešern (on je izmed najboljših živečih pesnikov kranjskih), dr. Horvat, advokat, knjižničar (Kastelic) in nekaj profesorjev. Vsi ti pijejo vino kakor vodo« . . .

Bistvo Vrazove slike iz Ljubljane je ustrezalo istini. To nam potrjujejo poročila političnih časopisov iz l. 1848. Seveda se je tekom sedem let izpremenilo marsikaj in politično - slovanski

pokret leta 1848. je dakako vplival tudi na Ljubljano, vendar niti tega leta Ljubljana ni mogla ostali Sloveniji dati Bog ve česa, ker sama ni imela mnogo.

Evo par beležk!

»V Ljubljani je (l. 1848.) vladala tolika politična nezavednost, da je po splošnem mnenju poznal v vsem mestu edini dr. Ahačič bistvo in pomen ustavnega življenja . . . (Ljubljančani so bili srečni, da so dobili Nar. stražo in da so se tudi odrasli lahko igrali vojake). Od konca je vladal i pod ustavo nemški duh v Ljubljani, na Gradu je vihrala nemška zastava. Nemščina se je bahato šopirila tudi v narodni straži. Šele ko so se vrnil nekateri slovenski akademiki iz Gradca in z Dunaja in poučevali v reduti z javnimi govori ponemčeno našo gospodo, so jeli Ljubljančani spoznavati, da njih nemščina ni domača . . . Ali ta preobrat se je razvijal jako medlo in polagano.«¹⁾

Koncem septembra l. 1848. je ljubljanska »Narodna straža« nameravala imeti javno službo božjo in je za to priliko pričakovala v goste tudi Narodno stražo iz Kranja. Pri tem pa se je ljubljanska Narodna straža sprla z akademsko mladino; Narodna straža ni »mogla trpeti slovenske kokarde«, a akademska mladina, »unter welchen der Zeitgeist schärfer und lebendiger hervorragt«, pa se je ni hotela odreči in tako se je po dolgih diskusijah sklenilo, da se akademska mladina ne udeleži svečanosti. K sreči pa je dotične nedelje dežilo, Kranjčanov ni bilo v Ljubljano in svečanost se ni vršila. »Der Zwiespalt zwischen der Studentenschaft und unter den Spießbürgern kann übel ausschlagen«, je zatrjeval dopisnik v »Slav. Centralbl.« (4. okt.).

Narodno probujena Kropa naj bi bila zgled Ljubljani, ki se je »nemškutarjem« dala uplašiti. »Tu sem, Ljubljana, poglej!« je klical gorenjski dopisnik »Slovenije« 26. sept. 1848. In po istem listu so ji istodobno tudi praški »Slav. Centralblätter« očitali »Saumseligkeit sondergleichen«.

Februarja meseca 1849 je bila nekega večera po ljubljanskih ulicah čuti pesem »Hej Slovani«. »Še julija meseca lanskega leta bi bil to

¹⁾ Trdina v »Zvonu« 1905, 717, in v »Slovanu« 1905, 279.

čudež", je dejal dopisnik „L. K.“ v „Slav. Centralbl.“ z dne 24. febr.¹⁾

„Če ne bodo pri nas Slovenci kmalu miru dali, jih bomo iz Ljubljane zapodili“, je mogel še poleti 1848 govoriti neki Ljubljančan.²⁾

Oktoirana ustava z dne 4. marca 1849 se je tako izvrševala, da se je „ilirska pokrajina“ v bistvu razdelila na šest (osem) kronovin. Lahki Nemci so dosegli samostojnost Istre, Goriške in Koroške. Tedaj je nagovorila „Slovenija“ Slovence, sinove nesreče, ki bodo v Trstu in drugod poitalijančevani, v Celovcu in Gradcu ponemčevani, na Ogrskem in Laškem so izgubljeni, ter zaklicala: „In ti, bela Ljubljana, o zavedi se le nekoliko iz žalostne omamice, ki te tlači, — kakšna bo osoda tvoja? Železna cesta ti odvzame večji del vso prehodno kupčijo, ki ti zdaj nekoliko veljave in bogastva deli, cela Koroška dežela je odločena, in druge dežele, ako brezčutno molčiš, se ti ne pridenejo; colninsko oskerbnništvo je v Gradec preloženo, kirurški šola razpušena in od vseučilišča ne bode ne duha ne sluha; omedlela bodeš, žalostna Ljubljana! ko osrednje mestice treh vbogih kresij!“ Zato je predlagala: „Slovenci in zlasti Vi Ljubljančani! oglasite se, torej, zberite deputacijo, ki bo pred visokim prestolom cesarja Vaše pravično tirjanje in Vašo pritožbo razkrila... Vi se morate ganiti in nemumno je, se na družiga zanašati, da bi se za Vas molčeče potegoval; glejte, vsi narodi in narodiči (mesta in vasi) so svoje želje vladi razodeli; vsem so se taiste več ali manj spolnile; samo Vi niste svojih povedali in nimate moža, kateri bi Vas pred vlado zagovarjal...“ („Slovenija“ z dne 3. jul. 1849).

Slično je pozval „Koroški Slovenec“ Ljubljano v „Sloveniji“ (z dne 13. jul. 1849): „Ljubljana! Slovincem gre za glavo! Neka stranka jih hoče raztrgati, oslabiti, osmrčiti! Kdo je tega kriv? Koroški Slovenci se poganjajo za Slovenijo, — ali nemška stranka jim roke veže; — Goriški in Primorski Slovenci kličejo na ves glas, — ali laška stranka jih sili prekositi; — Štajerski Slovenci bi iz srca radi stopili v kolo slovensko, ali nemška stranka jim na vso moč brani. Ljubljana, srce Slovenije, ti pa spiš? — Celo truplo je mrtvo, ako v srcu ni ognja, ni življenja! Oj Ljubljana! zjokati se je nad tvojim molčanjem, nad tvojo nesrečo! De bi bila spoznala tudi ti in zlasti ta svoj dan, kar je

¹⁾ Ali se nanaša to na Ljubljano ali katero drugo mesto na Kranjskem, ne morem za gotovo reči.

²⁾ Slišal neki „Č.“ v „M.“ („Celjske Slov. Novine“ 27. sept. 1848.

v tvoj mir! Zdaj pa je skrita pred tvojimi očmi! Tirjaj saj ilirsko kronovino, tirjaj jo krepko in hitro, da ne bo prepozno! Sloga, sreča in slava slovenskega naroda je tudi tvoja sreča in slava!*

Ministrstvo je izdelalo osnovo za združitev Kranjske, Gorice in Istre ter ga tudi v Ljubljano poslalo v preudarek. Kranski deželi glavar je na to sklical zbor okoli 30 zaupnih mož za presojo tega načrta. Tu je deželnovladni svetnik vitez pl. Kreuzberg referiral v pritrjevalnem smislu in Bleiweis je bil zadovoljen; „ker so Slovenci na Štajerskim in Koroškim obstojni del stajarskiga ni koroškiga vojvodstva, so ostali, kakor so dosihmal bili nerazcepljeni v svojih vojvodstvih in v svojih kroninih deželah“, je dejal v „Novicah“ z dne 27. jun. 1849 in bil zoper v „Sloveniji“ nasvetovano deputacijo k cesarju, češ če sklep onega zbora zaupnih mož ne bo nič opravil, bi tudi deputacija nič ne dosegla, pri tem pa je pozabil, da je „Slovenija“ želela deputacijo ne le zaradi Primorja, ampak še posebej zaradi Koroške. Bleiweis ni stal na višini Slovenije, ampak Kranjske, ter je malenkostno druge kronovine opozarjal na njih dolžnost, češ, Kranjci smo vse storili. („Novice“ z dne 11. jul. 1849).

„Südslavische Zeitung“ je početkom julija 1849 prinesla celo serijo člankov: „Das slovenische Volk und das Königreich Illyrien“. V njih slika „D.“ žalostno prihodnost Slovencev in tudi Ljubljane, ako se Slovenci ne dvignejo iz svoje otrplosti. Naj pošljejo iz vseh svojih pokrajin deputacijo k vladi z izjavo, da hočejo žrteti kot celota in se razvijati pod svojimi institucijami, ločeni od drugih narodov, kolikor to pripušča organska zveza z državo. „Insbesondere sollte Laibach aus seiner weltberühmten Lethargie erwachen...“ Nur müßte dies ohne Verzögerung geschehen denn sonst würde die Deputation zu spät kommen und sie hätte nur noch die Gelegenheit, sich für die octroyierte Zerstückelung des slovenischen Volkes ehfurchtvoll zu bedanken*(!)

In zares, kar je „D.“ tu ironično namigaval, se je zgodilo tri mesece pozneje, in sicer na Štajerskem.

Meseca novembra so namreč poslanci slovenskega Štajerja neverjetno ponižno opravičevali, tako rekoč obžalovali misel zedinjene Slovenije. Šlo je za sedež okrožne vlade, ali naj bo to

* Prevedeno v „Südslav. Ztg“ 14. jul. 1849.

* Umevno je spričo tega, če je „Südslav. Ztg“ dne 9. avg. 1849 pisala: „Die Vertreter der Hauptstadt Krains, Laibach, haben endlich eine Petition an das Ministerium beschlossen...“

BAN JOSIP GROF JELAČIĆ-BUŽIMSKI.

Maribor ali Celje. Slovenci so se zastavili za Celje, a minister Bach je to željo imenoval „separatistisches Gelüste“, ki izvira iz nedostatka „österreichischen Bewußtseins“. Ta očitek so slovensko-štajerski poslanci zavrnil v posebni spomenici do ministra, kje pravijo, da je misel zedinjene Slovenije — in to je donekle bila istina — bila le „ein natürlicher provoziertes Rückschlag gegen die hypergermanische Sturmbewegung. Wie bald aber die Protestationen des österreichischen Kabinetts den Slovenen die Beruhigung gewährten, daß jene im Fiebertaumel gefaßten Beschlüsse Österreichs Bestand nicht gefährden können, da gaben

sie dem Bestande eines einigen Österreichs zu liebe ihre Einigung auf.“ („Südsl. Ztg“ z dne 24. nov. 1849). „Slovenija“ pa je na omenjene članke v „Südslav. Ztg“, imenujoč jih „izvrstne“, replicirala dne 10. jul. tako — le: „Kar je pri nas čisto slovanskega, ne more česa takega zapopasti; kar je bolj omikanega in učenega, nima občutka za slovensko narodnost; in tako bo ministrstvo, česar se drugod ni drznilo, pri nas poskušalo, razdelitev v okrožja.“

Ljubljana takrat še davno za Slovence ni bila to, kar je bil Zagreb za banovino in sploh za Jugoslovane.

VLADIMIR LEVSTIK:

SONET.

Hej, kosci! Brez usmiljenja kosite,
do zemlje pokosite cvet in klas!
Razrij, plug, njivi z brazdami obraz,
vi, moji mirni sni, s kalmi umrite!

Nič več pokoj nad poljem naj ne dremlje:
prej večna jutra, zdaj sejal vihar
in po darovih borbo bom, ki jemlje.

Tako veleva gospodar. Konji, nažite
si z žitom svetle boke: to je čas,
ko trdogledi kmet nategne pas
in novih zrn nasaje v žile skrite.

Naj križa se popotnik, kaj mi mar?
V žarečem sodu bo iz nove zemlje
kipela žetev, v nji šumel ratar!

ALOJZIJ GRADNIK:

TIHI KRAJ.

Ti belih križev tihi kraj,
zakaj, ko tebi se približa
to ljudstvo, se udano križa,
in mu v očeh vzgori sijaj
in z mračnih lic zbeži brezup?
O če jih vidiš trudne reve,
kako živijo težke dneve,
jim dobro plačaj zadnji up!

PAVEL GOLOB:

GAZELICA.

Da sem vrač ob indski delti,
čudne čare bi izvel ti:
s krili večje polunočne
v sobico bi privršel ti,
s ključkom slavčjim o ljubezni
drobno pesemco zapel ti,
v krznu mucka z rdečim trakom
ob telešček legel bel ti;
jaz bi predel, ti šeptala:
„O moj mucil!“ Sladko, jelti?

POVEST ŽURNALISTA.

(Dalje.)

III.

Na kresni večer sva sedela s Fani za pošto na klopi in se ozirala po holmih in hribcih, ki so bili na tisto noč kakor ognjeniki. Vse križem so goreli iz njih večji in manjši ognji, zavijali po temi plameneče in suličaste trakove, vzpenjali se, zaganjali nekam kvišku, kakor bi se hoteli odtrgati in odleteti v črno višavo. Tudi pesmi so prihajale iz temin, vesele fantovske pesmi, pomešane tuintam z nežnimi dekliškimi glasovi; čuti je bilo, kakor bi se vzigravale po črni noči, lovile druga drugo, smejale se od sreče in veselja.

Fani je bila imenitne volje. Dopoldne se je bila preskrbela s prasketajočim ognjem in z najbogatejšo izbero raznovrstnih pokalic in zdaj — na kresno noč — je palila, prižigala, metala po tleh, da je prasketalo in pokalo, kakor ob vojskinem času. Najbolj jo je veselilo, če se ji je posrečilo spraviti skrivoma v mojo bližino pokalico. Ob takem slučaju je stala par korakov pred mano, smejala se že naprej in takrat, ko sem od poka iznenaden odskočil, ni hotelo biti krohota ne konca ne kraja. Enkrat — pomislite! — mi je vtaknila prižgano pokalico v žep — kar tako — kakor otrok — tlečo pokalico med sukno. Počilo je kakor bi ustrelil in istočasno me je zapeklo, kakor bi sam peklenšček potisnil svoj smrček v moje bedro. Skočil sem hipoma razto-gočen pokoncu, Fani se je smejala, zaploskala z rokama, stekla pred mano po travniku, jaz sem letel zanjo, letel in letel tako dolgo, dokler se ni ona utrujena, zasopljena onstran travnika tam, kjer se pričinja gozd, nenadoma ustavila in skoro padla v mehko in gosto travo.

Vrag ga vedi, kako se je v tistem trenutku pravzaprav zgodilo. Moje roke so se mešale z njenimi, naenkrat oboje obimkovale, in ustne so se tiščale usten. Dolgo — sredi noči, pod gorečimi holmi in goricami, pod pesnimi, ki so se vzigravale nad nama, na robu širokega travnika in pod okriljem borov in smrek, ki so nalahko zmajavale vrhove, se med seboj nekako budile in se vznemirjale.

„Ti!“ — mi je rekla Fani takoj, ko je umaknila ustne, in to je bil tisti nad vse sladki prvi „ti“, ki se ga poslužujejo ljubljena dekleta po prvem poljubu, in ki je tako brezkončno blagodejen kakor nebeška slava.

„Ti!“ je rekla. „Kaj sva napravila?“ —

„Poljubila sva se!“ — sem odgovoril nekam trdo in omoteno in gledal vanjo, ki je sedela v travi tik mene in si popravljala z obema rokama lase. „Lepa noč je nocoj, tako dobro dé sredi nje malo ljubezni — mehke, nedolžne ljubezni, ki hladi srce kakor močni veter vročo njivo!“

Bliže sem se pomaknil, roko sem ji hotel položiti okrog pasa, pa ji ni bilo dovolji.

„Pustiva, kar vse to, pustiva pri miru!“ — je prigovarjala nenadoma hladno in odločno in vsa se je bila izpremenila. Njene oči, prej vesele in hudomušne, so dobile nekak otožen in moten blesk, vesela govorica, ki ji je prej žuborela iz ust, se je čisto preokrenila. Njen glas je bil ubit, resen in do malega mračen, njene misli težke in moreče, a meni se je zahotelo poleg vsega tega sentimentalnosti. Prav tak bi bil rad, kakor sem bil v davnejših mlajših časih, ko se mi je tožilo po utrnjenih zvezdah, ko me je spravil ob vso srečo poredni nasmeh tistočasne kratkokrile ljubice. —

„Ljubiva se!“ — sem jo prosil — „samo majhno, samo to uro!“ —

„Oh,“ — je vzdihnila Fani — „kakšni ste! Vsi enaki, vsi ravnote v svojem življenju tako malenkostno, samo za hip vam je, za hipno veselje, da zadostite svojemu trenutnemu razpoloženju — o, vi moški, moški!“

„Čakaj, ljuba, najdražja, moje pomisleke poslušaj, saj je čisto drugače, vse je drugače, baš nasprotno je resnica,“ — sem ji pričel in hotel govoriti, pa mi ni pustila.

„Tudi on je bil tak, prav za las tak“ — je pripovedovala dalje — „da, on — Ivan — pisatelj. Ob takih večerih, kakor je nocojšnji, me je včasih rad imel, me objemal, poljubljal govoril o ljubezni, pa je bilo vse skupaj samo trenutno razpoloženje, sama kaprica, laž! Jaz pa sem ga imela rada vedno — zjutraj, kadar sem odprla oči, po dnevi, ko sem se ga spomnila, v sanjah, ko se mi je zdelo, da sem pri njem, da sem zadovoljna, srečna.“ —

Pravila je še vse dalje o njem, kako jo je nekoč obiskal v spremstvu druge ženske, ki mu je bila dražja kakor ona, kako se je malo menil za njene prošnje in njene skrbi, kako je odšel

v svet in nanjo čisto pozabil in vedno se je vse zaključilo s priznanjem, da mu je ona še vedno dobra, da mu vse odpušča in želi — kaj rada! — vso srečo.

Jaz bi bil tako rad še kaj doživel tisto noč, pa ni bilo ničesar mogoče. Da bi bil smel vsaj še parkrat objeti Fani, stisniti jo k sebi, čisto sladko in fantovsko jo poljubiti, položiti glavo v njeno naročje in strmeti v zvezde, ki so gorele trumoma nad mano, poslušati samotno pesem, ki je plavala še tuintam mirno kakor izgubljena ovca. —

Možje, prijatelji, kako se je takrat živelo, živelo! Zunaj, sredi poletnih polj in sredi rahlega vetra, sredi žita, pod zvezdnatim nebom, s fantovsko pesmijo nad sabo in z dekletom pod roko, pa po travnatih stezah, pa delati v žitu škodo, v pšenici omamiti se in napiti sladke ljubezni, v polsnu prebdeti eno uro kakor minuto! Kaj je bila mladost, če ne to, kod je hodila, že ni bila tam navzoča! In kdo bi vedel zanjo, če bi se ne spominjal tistih večerov, tistih ur, ko so sijale zvezde vse drugače, ko je šlo žito v zlato klasje, ko so peli slavci tako očarljivo, da je nehote in pograbljena od tajinstvene moči, obtičala sredi pota romarjeva noga, da so pila ušesa glasove, kakor žejna ptica večerno roso!

To je bil eden izmed tistih večerov in še to uro, ko pišem svojo povest, me jezi in žali, da so bile Fanine misli vse drugod, in da je tudi moje veselje kalil spomin na tistega človeka, ki mi je napravil sramoto, kalil in nazadnje čisto skalil. Tako se mi je zdelo naenkrat, kakor bi bil zabredel nazaj — prav v isto mesto, od koder sem se bil pripeljal, med ravno iste ljudi, v isto življenje, in še po vrhu vsega skupaj v njegovo družbo. Kar natančno sem čutil, da se je v moji notranjosti nepričakovano vse preobrnilo: iz sentimentalnosti se je rodila ironija, iz žeje po taki večerni lepoti apatija, iz prijaznosti in dobrohotnosti zlobnost. Kolena sem potegnil k sebi, sklenil obe nogi z rokama, gledal razdolgečasen brez cilja v črno daljavo in izpregovoril s tako strupenim glasom, kakor bi nosil v sebi klopotačin strup.

„Kakšna neumnost se včasih poloti človeka! Tako ga obsede, kakor hudoba svetopisemske hudodelce! Poglejte, najbistrejša gospodična, po-

mislite! Objemov se mi zahoče, poljubov, ko je vendar vse skupaj smešno, smešno! Po slabih novelah ukrojene želje hočejo takega nasičenja, omehkuženo srce ima take cilje. Pametno mišljeno: vse skupaj nič. Ženska je zato na svetu, da gospodinji in rodi otroke, moški zato, da skrbi zanjo in zanje.“ —

V temi je bilo, pa sem vseeno dobro videl, da so se njene oči hipoma od samega čistega začudenja za polovico povečale.

„Življenje je strašno enolično, vsakdanje!“ — sem nadaljeval in naravnost zadoščeno je bilo moji uspeha željni duši. „Kot otroci se igramo, odrasli ljubimo in živimo, stari umiramo. Kakor stroji se izrabljamo. Vse v nas peša, nekako oguli se, postane nerabno. Tudi srce. Kakor stara skrinja: brez ključa je, bogvekdó ga je izgubil, od vseh strani se pride vanje, na vseh koncih in krajih iz njega. Samo norost ostane do groba. Kot otroci norimo, mladeniči in mladenke po svoje in starci in starke zopet zase. Vse tako naprej do smrti in jame. Nato se godi z nami nenavadno in poniževalno in zanikrno; novi gospodarji nas prevzamejo: prav navadni, žolti in ravno tako ostudni — črvi!“ —

Fani je vstala, popravljala lase in nekako zmedeno izpraševala bolj samo sebe kakor mene:

„Čemu, čemu?“ —

„Poprej sva bila bedasta in sva menda že ves čas, kar se poznavata!“ — sem ji odgovoril. „Ali ni dobro včasih za izpremembo in boljše prebavo nekoliko resnobe?“ —

Ko sva se vračala proti domu, je vso pot molčala, šele tik pred pragom se je oglasila.

„Ne, veste kaj, veste — take misli —“ začela je, pa vidno sama ni vedela, kako bi se izrazila o čustvu, ki jo je preplavljalo in se ji raztakalo po notranjosti kakor kalna mlaka.

„Pomagajte si!“ — sem ji svetoval hudo brezbrizno in se pohvalil sem samega sebe. „Poglejte: sama odkritosrčnost me je! Če mene napadajo vsakdanji pomisleki, pa jih še bližnjemu zaupam!“ —

„Hvala za tako zaupanje!“ —

„Prosim!“ sem se uljudno ponudil in odšel spat: brez misli, brez sanj — kakor klada.

(Dalje prih.)

PREPOZNO.

(Dalje.)

III.

Stohec je začel odzdaj opravljati svojo službo samo mehanično. Kakor je prej vedno prestopal šolski prag z ljubeznijo v srcu in z veseljem do dela, tako je postajal sedaj dan za dnem hladnejši in malomarnejši. Ni se več segreval, ko je poučeval, ni mu več sijalo oko v blaženosti svetega trenutka, ako mu je še tolikrat prihitelo nasproti otroško srce v zaupanju in velikem pričakovanju. Kakor je bila prej trdna vez med njim in učenci, vez, ki je po njej zasledil pot v najskrivnejši kotiček otroških src, tako hudo se je sedaj zrahljala v nekoliko dneh, da, presekala se je hipoma in nenažno, in zazeval je med njimi neviden propad. A hlad iz tega nevidnega propada je vel po šolski sobi in zunaj nje tako uničevalno, da so začela ledeneti srca ter da so kmalu tudi oledenela. Izprva so se otroci samo začudeno pogledovali, kmalu nato jih je začel navdajati strah, a skoro so se že zavedeli, da so izgubili svojega najboljšega prijatelja in svetovalca. Brez najmanjšega veselja, popolnoma apatično so začeli pohajati šolo, malomarnejši so se potikali po potih in skriviščih, a vsem je bilo hudo, zakaj videli in čutili so zlo, ki jih je zadelo, a vedeli niso, odkod je prišlo in zakaj. Bili so reveži ti otroci v tistih žalostnih dneh! Stohec sam se ni zavedal svojega stanja, izkušal se je pregovoriti, da opravlja svoje posle še vedno pošteno in prav, kakor jih je opravljal prej, saj je prihajal točno v šolsko sobo in točno iz nje. A čutil je neko utrujenost in izmučenost vselej že, preden je prestopil šolski prag. Po šolskem pouku pa je sleherni dan zavil tja gori k Medvedu. In skoro sleherni dan je našel tam gori svojega novega znanca Toneta, ki sta se kmalu spoprijateljila, da nista mogla biti drugi brez drugega. Tako se je torej dogajalo, da je prihajal domov navadno že pozno ponoči in opotekajoč se. Ob šole prostih dneh pa sta se s Tonetom že takoj popoldne zibala po vasi. Otroci, ki so prej spoštljivo pozdravljali, so pred njima izginjali za hišnimi vogali in se skrivali, da ni bilo treba privzdigniti klobuka. Tako je šlo navzdol, vedno bolj navzdol . . .

„Zakaj mi še ne poveš konca svoje povesti, Tone? Toliko časa že hodiva skupaj, a še

vedno odlašaj,“ je dejal Stohec nekega večera, ko sta zopet sedela pri Medvedu.

„Kako naj Ti povem konec, ko ga še ni? Toda, potolaži se, morda pride kmalu, in tistikrat zveš vse! Sedaj pa pijva!“

„Nekam čuden si že nekoliko dni, Tone, kaj Ti je? Tvoj obraz je nenavadno bled in Tvoj hrbet se je upognil kar vidno. Kaj ti je?“

„Ne vprašuj, prijatelj, nič mi ni. Vesela bodiva, pa basta! Danes sem tako vražje žejen, da bi izpil gada, ako bi vedel, da mi pogasi žejo. Pij, prijatelj!“

K njima je prisedel še gostilničar Medved in pili so pozno v noč. Ko sta se ločila na križpotju, je Tone podal Stohcu roko ter rekel jec-ljaje:

„Tako, pa zdrav ostani! Dozdaj še nisi bil pri meni na domu, jutri pa me gotovo obiščeš. Videl boš, kako je pri meni veselo, kar plesal boš. Ako bi bil jaz slučajno tako trd, da bi ne mogel govoriti, pa me malo porukaj, zaplesal bom morda s taboj. Takole okoli devete ure zjutraj se zglesi, saj si prost. Ali prideš? Da? Pa še nekaj! Ako bi morda jaz bil kje za hišo ali koderkoli, ne čakaj zunaj, stopi kar v vežo in odtod na desno v sobo. Tam je v steni majhna omarica, ključ bode notri, odpri in vzemi vun tiste papirje, ki bodo tam v kotu na kupu. Potem sedi za mizo in začni brati, to je moj dnevnik; tam bodeš zvedel tudi konec moje povesti, ne bo Ti je treba torej pripovedovati. Sedaj pa pozdravljen, prijatelj moj!“

Podal je Stohcu roko še enkrat in jo trdo stisnil. Ko je stopal po rebri navzdol, je zaukal, da je odmevalo gori po vasi. Stohec, ki je še nekoliko časa stal na križpotju, je še slišal njegove trde stopinje, ki so se počasi in težko oddaljevale. Ko že ni bilo slišati ničesar več, se je odpravil proti domu. A naenkrat mu je bilo težko pri srcu. Začutil je v njem tako praznoto, da ga je bilo strah. Zahotelo se mu je po prijatelju, in noga je že krenila navzdol za njim, da bi ga dohitela. Toda v temi je zadel ob kamen sredi poti in je padel čezenj, da se mu je vlila kri. Le težko je zopet vstal, a sedaj se je napotil proti domu. Toda oni kamen mu ni hotel od srca, težil ga je še vso noč, težil celo v mučnih dolgih sanjah . . .

(Dalje.)

F. SNYDERS: NAPAD.

IVAN LAH:

PESNIK I. S. MACHAR

V BOJU ZA ANTIKO.

(Dalje.)

Vtem pogovoru iz rimske krčme vidimo natančno ona tla, na katera je imela postaviti nova vera svoje stebre. Praznoverstvo polbarbarskih narodov, ki so pravkar stopili na zgodovinska tla, nagnjenje k misticizmu v rimski družbi in grška skepsa, ki se je smejala vsemu in je tudi edina v svojih filozofskih šolah branila stari življenski nazor; toda ona je obenem dala novemu kristjanstvu največ učenih sil, kar je bilo vzrok, da je iz preprostega nauka nastala učena, skrivnosti polna in nerazumljiva zmes filozofije in mitologije: cerkev. Saj je ob času, ko je prišel apostol Pavel v Atene, tam stal tempel: „Neznane mu bogu“, in Atenci so na areopagu z zanimanjem poslušali Pavla, dokler ni začel govoriti o vstajenju od mrtvih. Ko pa jim je začel govoriti o tem, so mu rekli, da ga bodo o tem drugič poslušali. Doba je bila torej živa, polna vprašanj in problemov; v ospredju vsega je bilo versko gibanje, kajti stari bogovi so bili mrtvi. Toda

Rim ni reševal vprašanja, Rim je živel. Za Rim ni bilo „jutri“ nič gotovega, Rim je živel danes. Živel je zase in sebi.

Noč.

Tma . . . Zvezde svetle gore na višavi,
njih blesk žari se ko zlato kovano.
Mračno se sivi dvigajo zidovi,
in stolpi silni iz neskončnih senc.
Po prazni ulici se jek razlega
svetilke blesk po stenah se zasveti,
Z nosilnico gredo bogato sužnji
senator se pijan z gostije vrača.
Pod stolpom v tmi berač, vzbujen iz spanja,
oči odpira s tiho kletvijo.
In zopet tiho . . . Stara le hetera,
ki je od zgradb na nočni lov prišla,
po temi blodi z motnimi očmi,
potihoma plazeč se okrog sten,
in zgine kje, ker se blišče svetilka
pretorske straže ki ne pozna šale . . .
Tma tiha . . . V nji spi globoko Rim,
nad njim kakor iz sanj bude se tihe zvezde.

Da, tih je bil Rim na zunaj. Toda znotraj, v krasnih dvoranah, tam se je živelo veselo, tam se je veselilo življenje, to umirajoče življenje. In tam zunaj mesta, pod zemljo se je zbirala nova družba, ki je pripravljala vojno preživelemu Rimu. Tam so se govorile besede:

Dan sodni pride, čas plačila . . . !"

V katakombah (str. 55.).

Toda takoj ta dan ni prišel, dasi je moral priti. Tu prehajamo v ono doba boja, ki je odločila usodo Rima in Evrope. Vidimo na eni strani oslabele starega Rima, na drugi rastočo silo ljudskih mas, ki se s svojimi verskimi in socialnimi gesli bližajo bolj in bolj trhlemu prestolu rimskega imperija. Vidimo tu značilno postavo te dobe: pijanega cesarja Kaligulo. Pije s svojimi prijatelji. Poleg njega sedi starec Arguz, ki je bil prišel prosit za sina, toda cesar je prav zato dal sina, na katerega je bil že pozabil, takoj obglaviti. In zdaj v pijanosti pripoveduje ubogemu starcu svoje nazore.

— — — — — Reda je treba,
in kako težko je, bratec, včasih v Rimu,
ve le vladar tvoj; Gajus Caesar,
Caligula, kot pravijo mu drugi.

Rim je kot konj plašan: popusti uzdo,
in v prah te vrže, potepta te v tla . . .

Bogovi, dajte ljudstvu eno samo glavo,
da jo odsekam in bo red in mir . . .

— — — — —
A pij, pij, Arguz, ti molčeča duša ti;
in hvalo poj bogovom, da na ramah tvojih
ne leži skrb za svet, za uporni Rim!"

Med različnimi prizori iz te dobe imamo na strani 73. pesem „Barbar“, ki je posvečena Slovcu Ant. Dermoti, ki je preložil avtorjevo „Magdaleno“ v slovenščino in nas tako prvi natančneje seznanil z Macharjem. Sploh je v obeh knjigah več pesmij posvečenih raznim osebam, kar rado cika na osebne razmere, nazore ali položaj. Podajam pesem „Barbar“ v prevodu, ker v nji pesnik namigava na naše slovenske razmere.

Barbar.

Barbar Cartaces, bil je vjet v lesovih
nekje v Britaniji in v Rim je bil poslan,
in dolgo bil zaprt v državni ječi,
namenjen je za triumf ali za borbe divje.
Čez čas pa cesar Klaudij dal privedi
ga je v senat pred zlati prestol svoj
in ko mu gledal v modre je oči,
ki jih gorje je žgalo hrepenenja
po nebu in lesovih domovine,
ga milostno je spustil na svobodo.
Cartaces hodil je po cestah Rima
in mesta šum mu je glušil ušesa;
pogled njegov zavzet preletoval

kot plič preganjan je s pročelj svetišč
na vrata hiš, po kipih in po hermah;
posedal plaho je, na tlaku ležal,
po foru blodil, gledal je v nosilke,
ki iz njih žarel pogled je krasotic.
Z oblek, obrazov je ugibal tujce,
na Afrikance, ki so slone vedli
iz kletk cesarskih, je osuplo gledal
in na sprevo belih Egipčanov,
ki izis so v procesijah nosili;
s pogledom je zamišljenim obstal
na Grku filozofu, ki za njim je
numidski suženj nosil sveženj knjig.
Z vprašanjem nemim dolgo gledal je,
potem se truden vrnil v svoje gnezdo,
in v tmi se svoji strahoma zamislil.
Na foru je oči zaprl Cartaces
in videl v tmi: nebo se blede, modro
nad lesi kloni, ki jih čiste reke,
skakljaje v toku šumnem, prelete.
Vasi so tam, kjer s kožami odeti
živijo lovci rib in zver z družino;
dim dviga se nad kočami, kjer peče
se lova plen; mir bil bi tam povsod
ko ne bi . . .

Tu barbar pogledal je in videl Rim in forum.

Jezik težko

se zganil je, iz rimskih besedij
zbral stavek je in ga očitajoče
je rekel množici: zakaj vi, Rimci,
ki imate svetišča in palače
raskošje tako, zakaj hrepenite
po naših daljnih, bednih, slabih bajtah . . . ?
To vzkliknil je in čakal na odgovor.
Meščani rimski šli so svojo pot,
molčali so, ozrli niso se,
odkod ta glas . . . Le neki oproščeneč
pripomnil je prezirljiv ta dovtip:
— Pijan barbar bi tukaj rad govoril!

Vrste se pred nami scene iz poganskega in kristjanskega Rima. Zgoraj so mogočneži, Neron, in njegovi nasledniki, v bogati družbi vidimo Petronija, pravi tip Rimljanja onega časa, cinizem življenja je pripeljal v literaturo satiro, o kateri se je izkazal Lukian, grobokop bogov. Le stoiki stoje še trdno s svojo filozofijo, toda propad je neizogiben, kajti sile so pošle. „Civis romanus“ (str. 117.) leži pijan ob cesti in prosi podpore sirske kupce, ki gredo mimo. Sirski kupec mu vrže denar, a „civis romanus“ je prelen, da bi ga pobral, rajši leži lačen v jarku.

A tudi v kristjanskem Rimu se je kmalu začelo novo življenje. Organizacija cerkve ni mogla biti takoj gotova. Začeli so se notranji boji, ki so se razvili posebno na vzhodu v krajih, kjer je še živela stara veda. Pesem „V staji“, (posvečena Vlad. Jelovšku) kaže nam prizor iz teh verskih bojev, ki so pripomogli, da se je kristjanstvo spojilo s počasno filozofijo. Nosijo pa tudi na sebi znak boja proti papeštvu.

Iz pisem cesarja Julijana vidimo še starega pagana, ki govori o svojih bogovih: „ne verujemo vanje, ampak ljubimo jih“. Paganstvo jemlje slovo. Vetrovi od severa so zasuli zadnje sledove nekdanje pomladi. Tam na vzhodu pa so se pojavili samostanci, puščavniki.

Življenje, svet, to je le breme duše
in srečen, kdor se jih reši . . .

Človek je prišel v drug svet, v ono mistično dobo, ki je rodila zanj nove mite in bajke. Ta človek je gledal v preziranju na življenje, ki mu je bilo le prehod v posmrtno življenje. Tu vidimo tipično postavo meniha Simeona. Na svojem stebru živi leta in leta ter v pokori pričakuje smrti, v najboljšem prepričanju, da vrši za izveličanje svoje duše potrebno delo. Dve sliki sta

značilni za to dobo in ž njima zaključuje pesnik svojo knjigo: „Vergil v samostanu“ in „Mučenik“. V prvi vidimo meniha z ljubljencem Vergilom v roki, ki izkuša vendar najti spravo med starim in novim svetom ter tako ohraniti, kar je rodil stari svet krasnega; v drugi pa vidimo že ono kristjansko množico, ki je pozabila na nauk Kristov in bije ter mori svoje lastne brate, ako ne verujejo vsake skrivnosti, čijih število raste od dne do dne. Kakorhitro je cerkev zavladata, je začela boj proti drugače mislečim ljudem z istimi sredstvi, s katerimi se je paganstvo borilo proti nji.

In tako se je začela iznova stara historija, kakor je v gostilni trdil Grk Mirmon. „Kristjanstvo je danes tam, kjer je bila antiška mitologija pred 19 stoletji.“ (Machar.) (Konec prihod.)

F. MILLET:
ŽENA METE MASLO.

IZ GEOLOGIJE.

Petrolejske tvorbe.

(Dalje)

Vtem ko se delajo šotišča in premo-
gišča pretežno iz črniških ali hu-
mozni¹⁾ snovi in le deloma tudi
iz sapropela, govoré razna opazo-
vanja za to, da so nastale vse petrolejske tvorbe
(več ali manj) le iz poslednjega.

Kot petrolejske snovi nazivljemo tu kolek-
tivno 1. nafto²⁾, 2. kameno olje ali petro-
lej³⁾ v ožjem pomenu besede, 3. Kameni klej
ali Kôtran in 4. asfalt⁴⁾ ali kameno smolo.

1. Nafta je čista kot voda; tudi pretakamo
jo prav lahko.

2. Petrolej (naravni) je rumeno olje, ki
izpreminja živo barve; včasih je skoro črn. Kapljiv
ni v toliki meri kot nafta.

Petrolej nazivljemo tudi ono snov, ki jo
žgemo v svetilkah v svrhu razsvitljave i. t. d.
Kemijsko ta petrolej, ki ga hočemo precizneje
imenovati „žgalni petrolej“, ni identičen z
naravnim, ki nas bo edino dalje tu zanimal.
Žgalni petrolej je rafinirani naravni petrolej, to se
pravi: iz poslednjega so odstranjene umetnim
potom nekatere kemijske spojine. Zato ni smeti
nikoli pričakovati, da bi izviral žgalni petro-
lej kot tak kje v naravi.⁵⁾

¹⁾ Notice, kakor stii obe sledeča, in ki sta jih prinesla
dva vodilna slovenska dnevnika dokazujejo vsled tega po-
polno nepoznanje vsega vprašanja. Vkljub temu
pa operujejo ljudje kar s tisočaki!

„Petrolej na Gorenjskem. Na Trati v Poljanski
dolini je zopet pričel bljuvati vedno huje petrolej, in sicer
na istem mestu kot lani. Jarek, po katerem se odteka, je
vsak dan večji kakor se poroča, poln smradu in poln pravega
gorljivega petroleja. Kdor se kaj zanima za to stvar, se lahko
sam prepriča“.

¹⁾ Humus (lat.) = zemlja, svet, tla. — Znanstveno
je „humus“ ona rjava ali črna, zaradi svojega ogljika gor-
ljiva snov, v katero razpade rastje.

V nadaljnjem rabimo za izraz „črniške ali humozne
snovi“ tudi kratko „črnica“ (e) s čemur zaznamenuje P l e t e r-
šnik nem. „Humus“ in pa „Dammerde“. Za „Dammerde“
(= zmes humoznih in preperelih rudninskih snovi) naj
nam služi kratko „prst“.

²⁾ Nafta je mediški izraz; izvajajo ga od „nafata“
= izpotiti.

³⁾ petros (grš.) = kamen; oleum (lat.) = olje.

⁴⁾ asfalt pomeni v perzijskem jeziku múmijo.
Asfalt so zbirali svoje dni židje ob Mrtvem morju ter ga
prodajali Siricem in Egipčanom, ki so mazilili z njim
mumije. Babilonci so iz njega delali malto.

⁵⁾ Tu gre vedno za odstotke z ozirom na utežo.

„Slovenski petrolej. Upanje je, da pridemo
res do zajemanja domačega petroleja. Sporočili smo že, da
so zasledili izvirek na Trati v poljanski dolini blizu Cerknega.
Že nekako pred desetimi leti se je opazovalo, da se širi
blizu župnišča pod hišo trgovca Božiča duh petroleja. Tam
izvira mali studenec in na tej vodi se je vlačila nekaka bli-
ščeča maščoba. Sodilo se je, da prihaja to od razlitega petro-
leja v trgovčevi kleti. Da pa to ne more biti, se je zaznalo
iz tega, ker kaže tudi više ležeči župnikov vodnjak znake
petroleja. Začeli so maščobo zbirati, zajemati in poskušali
so z njo kuriti, in stvar je gorela. Zajeto tekočino so dali v
Trstu preiskati. Tam so odgovorili, da je rafiniran petro-
lej. Nato so si sosedje zagotovili pravico vrtanja, med tem
pa pridno zajemajo in uporabljajo to lužo z uspehom, kajti
še svetleše gori, kot v prodajalni kupljeni petrolej. Prete-
čene dni so stopili skupaj domači možaki ter so zagotovili
po akcijah nekaj tisočakov, kot investicijsko glavnico, da
začno vrtati in da pridejo do kake gotovosti. — Blizo tam
na meji Cerkljanskega in Vranskega Podplečem se je vnovič
začela v pred 30timi leti opuščnem rudokopu pridobivati
bakrena ruda. Tudi tu je upanje na uspeh. Bog daj!“

Le čudno, da si še ni izmislil med nami kdo, da izvira
kje — benzin, pivo ali vino. Če prinašajo take notice celó
vodilni dnevniki, potem je pri nas vse mogoče! Tudi
narejene smotke in cigarete bi lahko rasle po drevju in iz
starih cap bi mogli postati sami od sebe — papirnati sto-
taki ali vsaj desetaki.

Ti do skrajnosti nejasni pojmi naj upravičujejo, če
podamo na tem mestu obsežnejša pojasnila v zadevi petro-
lejskih snovi, kakor bi to zahteval smoter teh vrstic sam
po sebi.

3. Kameni klej (ali kôtran) je sicer
tudi še kapljiv, a je zelo gost. Po barvi je rjav.

4. Asfalt (ali kamena smola) je
vedno brezličen, kakor so tudi prvi trije; barve
je črne ali rjavkaste. Sveti se tolščeno ali kakor
smola. Tali se zelo lahko. V petroleju se raztopi.

Nafta, kameno olje in k. klej se ne dadó
zmešati z vodo; zato plavajo na njej. Kemijsko
so sestavljeni skoro samo iz ogljika (C) in vodika
(H); le redko imajo 2-3% kisika (O) in sledove
dušika (N) v sebi. Poslednje velja tudi o žve-
plu (S).

Nafta, kameno olje in k. klej dobivajo iz
usedlin najrazličnejših starosti. Posebno so pre-
pojani z njimi razni peski in peščenjaki. V teh
se nahajajo navedene snovi v večjih in manjših
luknicah med posameznimi rudninskimi zrni ali
v večjih duplinah in razpokah; vsaj v poslednjih
slučajih, torej ne več na prvotnem mestu, to se
pravi, ne tam, kjer so svoj čas nastale.

DR. LJUDEVIT GAJ.

LISTEK.

Jagič o Gaju. Dvorni svetnik dr. Vatroslav Jagić je pisal 8. julija t. l. gimnazijskemu ravnateljstvu v Krapini o Gaju med drugim tudi sledeče: „Danes (8. jul.) bi morala vsa hrvatska in srbska mesta čestitati Krapini zaradi zavidanja vredne sreče, da se je ondi narodil velik mož, kakoršnih je bilo malo v naši preteklosti in kakoršnega nimamo, žal, nobenega v sedanosti, moža, okoli katerega bi se pod praporom zbirali kakor nekdanji ilirci okoli Gaja. Ti mala, ljuba, staročestitljiva in slavna Krapina! S ponosom moreš reči o sebi, da nisi poslednje med hrvatskimi, med jugoslovanskimi mesti, zakaj pred sto leti se je narodil v Tebi izreden mož, ki mu je usoda namenila prekrasno nalogo: visoko nositi prapor duševne, kulturne in predvsem jezikovne edinosti našega naroda! Da je dal tej veliki ideji ilirsko ime, je to storil, ker takrat ni šlo drugače: potegnil nas je z ilirštvom iz provincijalne razkovanosti ter je dal našemu obstanku višje cilje, za katerimi stremimo še danes, četudi pod drugim imenom, ker dosegli jih še nismo. Mnogo se je izpremenilo v teh sto letih, a Gajeve ideje živi še danes v nas in prav danes čutimo, da nam mora ostati zvezda vod-

nica še nadalje. Gaj ne potrebuje našega slavlja, njegovo ime ostane slavno, dokler bodo živeli Hrvatje in Slovani sploh, a treba nam je utehe in poguma, ki jo daje njegova ideja. Danes se nam ne godi dobro prav zategatelj, ker njegova ideja še ni povsem prevladala našega hotenja in našega čustvovanja“.

Ilešič Fran dr.: Korespondence iz dobe našega preporoda. Izvestja muzej. društva, seš. 3. 4. 1909. Iz korespondence Stanka Vraza, ki jo hrani zagrebška vseučiliška knjižnica in ki še ni izdana, je priobčil dr. Ilešič nekaj odlomkov pisem, ki so jih pisali v ilirski dobi slovenski ilirci Stanku Vrazu, dve pismi sta iz arhiva v „Rudolfinu“ v Ljubljani. Ti slovenski ilirci so doslej: Dav. Trstenjak, Malavašič, Jarnik, Žakelj, Zabukošek, Macun, M. Majar, Kočevar, L. Jeran, Em. Bratuša, M. Prelog, Rad. Razlag. Poleg pisem nave. denih mož so tu še pisma Čelakovskega, Slomška, Izm. Sreznjevskega in Cigaleta. Najlepšo slovenščino je pisal Jeran. Čudno je, da sta Slomšek in Cigale — kakor dr. Prešern — dopisovala nemški. Večina je pisala štajersko

narečje, nekateri pa že ilirsko, mešano s slovenščino. Skoda je, da se korespondenca Gajeva in Vrazova še ni izdala v popolni celoti. Podatki v teh pismih so nad vse dragoceni za literar. zgodovinarje.

Ilešič Fran dr.: Ljudevit Gaj. 1809—1872. Ob njegovih stoletnici. V Ljubljani, 1909. Str. 161, s sliko Gajevo. V velikih obrisih je naslikal tu dr. Ilešič, rojak Stanka Vraza in najbližji sosed Lj. Gaja, hkratu pa učenec obeh — zgodovino in pomen Gajevega ilirstva, navaja sadove Gajevega delovanja, koristi in uspehe krasne ilirske dobe. Ilešič piše: „Gaj je pravi oče hrvatskega naroda, to je, narodno-politične enote, ki se zaveda sama sebe. Nikoli bi ne bilo došlo do take „hrvatske“ ideje, ako bi ne bilo prej ilirske ideje. Pod ilirskim imenom so se deli združili in ko so se združili, so bili voljni, sprejeti tudi ime enega dela, ime hrvatsko. To bi morali pomniti tisti Hrvati, ki se radi ilirskega imena spotikajo ob Gajevem pokretu.“

Hrvatsko novinstvo, „Hrv. Matica“, gospodarsko društvo, zagrebško gledališče, opera in drama, glasba — vse to je viden plod ilirskega pokreta. Jelačić je duševni sin Gajev, a Strossmayer škof po volji Jelačićevi. Tako sežejo valovi ilirski tja do ustanovitve zagrebške akademije in vseučilišča. Vsa kultura hrvatska sloni na Gajevem delu.

Nam Slovencec je dal ilirski pokret današnjo pisavo, po nje očetu imenovano gajico. S tem so se končale večne črkarske pravde, ki so dotle onemogočevale stvarno-kulturni razvoj, in kdor ve, kako črke ločijo, bo znal ceniti to zgodovinsko dejstvo — Kolumb je postavil jajce, za njim so govorili mnogi, da bi to tudi znali! — bo torej znal ceniti dejstvo ki nas je Slovence združilo med seboj in združilo s Hrvati. Če je ilirizem združil Hrvate in Srbe v jezik u, pa je Slovence in Hrvate združil v pisavi.

Trajen čisto nepretrgan razvoj svoje kulture lahko Slovenci datiramo z letom 1843., z Bleiweisovimi „Novicami“. Bleiweisa urednika pa je ustvaril krog „ilirskih“ ljubljanskih bogoslovcev.“ — Brošurica je izšla pravočasno, da je opozorila Slovence na stoletnico rojstva ene izmed najsilnejših osebnosti jugoslovanske kulturno-politične zgodovine. Naj bi se Slovenci s hvaležnostjo spominjali Lj. Gaja, ki nam je dal pravopis ter je vžgal tudi v naših srcih neugasno plamenico slovanske vzajemnosti. Dne 15. avgusta t. l. naj bi letele iz vse Slovenije navdušene brzozjavke v Krapino („Gajev dom“), da se ohranijo v Gajevem muzeju za večne čase kot dokaz, da smo vredni učenci Gaja in Vraza!

Prijatelj Ivan dr.: Emil Korytko. K 70 letnici njegove smrti. Izvestja Muzej. društva, seš. 1., 2., 3. in 4. 1909. Po nesrečni vstaji v poljskem kraljestvu novembra l. 1831 je pribežalo okoli 50.000 poljskih vstašev iz svoje domovine deloma na Prusko, deloma v Galicijo; voditelji vstaje so pobegnili večinoma v Francijo, zlasti v Pariz, kjer so kovali dalje svoje načrte. Zaliwski, poln karbonarskih idej, je l. 1832 nabiral med poljskimi emigranti čete za „partizansko vojsko“, da ž njo iznova napade ruske postojanske v obmejnih mestih ruske Poljske. Zaliwski je našel tudi v Galiciji pristašev in podpornikov. A vse partizanske čete so imele nesrečo; kozaki so jlt namreč polovili in pozaprli. Pod pritiskom Rusije in iz strahu pred karbonarskim in osvoboditeljskim gibanjem je tudi avstrijska vlada začela preganjati poljske emigrante iz Galicije ter jlt je internirala po raznih mestih čim dalje proč od ruske meje. Tako sta bila internirana v Ljubljani bivši vstaški poročnik Boguslaw Horodynski in Emil Korytko. Oba sta bila „veleizdajalca“; prvi se je vstaje udeležil kot vojak ter je podpiral vstaške čete z orožjem in brašnom, drugi pa je razširjal revolucijske brošure in zanašal med mladino vstaški duh. Oba sta bila v zvezi z voditelji

vstaje. Za kazen so ju 3. jan. 1837 poslali iz Lvova v Ljubljano, kamor sta dospela šele 27. jan. in odkoder se poslej nista smela geniti. Stanovala sta štiri dni pri Maliču (hotel Stadt Wien) in nato na Starem trgu št. 22. Horodynski je imel 32 let ter je bil brez imetka, za 23 letnega Korytko je skrbel oče potom ljublj. trgovca Schmida. Poljaka sta povsem svobodno občevala z lekarnarjem Hromadzki, prof. kmet. Hlubekom, knjižničarjem Likavcem, skriptorjem Kastelecom, z rodbino dr. Chrobata, z dr. Prešernom in dr. odličnimi osebami. Največ sta občevala s Prešernom, ki ju je menda učil slovenščine, in z nadporočnikom Cantaruzijem, ki je bil slikar ter ju je učil slikarstva. Delala sta izlete po ljublj. okolici ter bila tudi v Postojni. Korytko se je preselil kmalu k dr. Chrobathu, čegar soproga je bila Poljakinja, in čez par mesecev k dežel. svetniku Schmalzu. Večino dneva sta Poljaka prebila v kazinski čitalnici; obedovala sta pa pri dr. Chrobathu. Dne 1. jun. 1838 sta se preselila v kazinsko poslopje k oberstlajtnantu Schweigerju. Koncem junija je smel Korytko za par tednov na Bled. Oba sta se ves čas vedla vzgledno, zato sta že 17. jul. dobila dovoljenje, da smeta potovati po vsej Iliriji. Korytko je bil tudi v Idriji, Ribnici, Cerknici i. dr. ter je občeval z Mat. Ravnikarjem Poženčanom, grajščakom Jos. Rudežem i. dr. Od 1. 1838 se je z največjo marljivostjo bavil z nabiranjem narodnih pesmi, vraž in pripovedek, z opisom narod. običajev, noš i. dr. V ljublj. „Illyr Blattu“ in v praškem listu „Ost und West“ je objavil anonimno svoj oklic „Den Freunden des Slaventhums in Krain. Ein Slave aus Norden“ ter je prosil doneskov in rokopisov. Pomagali so mu pri nabiranju in urejanju narod. gradiva Rudež, Ravnikar, Prešern, Kastelic, Metelko, Jakob Dolenc, Jur. Plemelj, Jos. Orešek, Arko i. dr. Tako je nabral med narodom in pripravil Korytko kmalu 4 zvezke pesmi in izpusti oz. premeni nekatere drobnosti. Korytko je poslal nato rokopis v tiskarno dr. Lj. Gaja v Zagreb, ki pa je natisk in založbo odklonil, deloma ker se je v svojem pretiranem austrofilstvu pač bal stikov s poljskim internirancem in pa ker je bila redakcija rokopisa baje površna, nedosledna in celó napačna. Tudi Vraz ni bil zadovoljen s Korytkovim rokopisom. Korytko je znal pač še premalo slovenski jezik, zlasti pa dialekte, da bi bil mogel zadostiti toli težki nalogi. Mesec dni pred svojo smrtjo je izročil Korytko svoj rokopis Blaznikovi tiskari v Lj., a l. zvezek narodni pesmi je izšel šele po Korytkovi smrti. Korytko je bolehal že od decembra 1838, a 31. jan. 1839 je umrl menda zaradi nekake tifozne bolezni. Ob njegovi smrtni postelji so stali Horodynski, Prešeren in zdravnik. Ves čas je hrepenel bolehn Korytko po svoji domovini. Očetovi prošnji za pomiloščenje je ugodil cesar že 10. jan. 1839, a rešitve Korytko ni več dočakal ter je umrl, ne da bi bil zvedel, da je že nad pol meseca zopet svoboden. Napis na nagrobnem kamenu je napisal Prešeren v nemškem jeziku. Korytkovo krsto so nosili k Sv. Krištofu slušatelj ljublj. liceja, med njimi Karel Dežman, ki je bil — kakor vsi slovenski rodoljubi — ves obupan zaradi rane smrti Korytkove. Pokopan je poleg Čopa in V. Vodnika. Horodynski se je 10. sept. 1839 vrnil v Galicijo. Korytkove slovenske narodne pesmi je tiskal Blaznik še s starimi črkami (bohoričico), ker črk v gajici še ni imel. To je bilo proti želji Korytkovi, ki je bil navdušen za gajico. Prva tiskarna, ki si je za slovenski tisk nabavila nove črke v Pragi, je bila Leykamova v Gradcu. To je pač dokaz, kako zaspana in počasna je bila Ljubljana že takrat ter da ne poje brez vzroka sloven. narodna pesem: „Oj Ljubljanci, vi zaspanci!“ Graški list „Der Aufmerksame“ je prinesel tudi prvi slovenski tisk v gajici; to je bila pesem

graškega akademika Davorina Trstenjaka! Slike narodnih noš je Korytko izvršil Prešernov prijatelj Kurz pl. Goldenstein; te slike (70—80) in ves Korytkov rokopis je hranil po uporabi dr. Chrobath. Slike hrani zdaj ljublj. muzej. Korytkovo zbirko „Slovenke pesmi kranjskega naroda“ je izdal Blaznik (brez slik) v 5 zvezkih l. 1839—1844. Urejala sta jih J. Kosmač in M. Kastelic. Korytko je izdal tudi podobi Vodnika in Čopa, nekaj vinjet ter ilustracij nar. pesmi. Vse te slike so bile delo pl. Goldensteina. Mladi Korytko je bil izredno živahen literaren delavec, ki je znal, dasi tujec, celó zaspane kranjske in tudi štajerske pisatelje zbuditi iz lenega dremeža. V dveh letih je nabral ogromno narod. pesniškega in pripovednega gradiva, ki je dalo celih 5 tiskanih zvezkov; nekaj drugega nar. blaga: pripovedek, pravljic, rekov in pogoovorov se je po njegovi smrti — značilno za ljubljanske literarne brezbriznike! — izgubilo brez sledu. Poljak Korytko je bil prvi, ki se je brigal za izvirno slikarstvo. On je prvi na svoje troške naročil pl. Goldsteina izvršitev dveh portretov (Vodnika in Čopa) in nad 70 figurin po narod. nošah. S svojo agilnostjo in modernostjo je posekal vse Slovence z, žal, apatičnim Prešernom vred. Korytko, izgnanec, polit. kaznjeneč, živeč v obupnih dneh razmerah, žalosten usode svoje nesrečne poljske domovine in vrhu vsega še bolehen, si je znal v tujini — vedno pod policijskim nadzorstvom — ohraniti več duševne prožnosti in deloljubnosti, ko ljubljanski literatje, ki so se le preneglo udajali resignaciji in vinu. Korytko je imel pač največ obzorja, saj je bil sin velikega naroda ter je doživel v kratki dobi velike zgodovinske dogodke. Zato je imel velike literar. načrte, čijih le mal del naj bi bile folklorni spisi o Slovencih. Bil je Slovan, ki je docela pojmlil idejo vseslovenske vzajemnosti ter se je z vso dušo takoj oklenil ilirske ideje. Od l. 1837—1838 se je že dovolj naučil slovenščine ta nadarjeni Poljak, medtem ko je pisal Slovenec Prešeren l. 1837 St. Vrazu nemški, da ne zna hrvaškega. Tako je mogel Malavašič dné 7. febr. 1839 pisati iz Ljubljane St. Vrazu: „Med nami ga ni ne enega, ki bi se pečal za mater Slavo. Emil Korytko je ravno začel metati žarke slovesnosti med kranjske Slovence, ko je tudi njega smrt prehitela. Njegovo življenje je poklicalo „Čbelico“ v življenje, njegova smrt nam jo je zamorila...“ Zasluzno delo je zatorej opravil dr. Prijatelj, da je izdal prvi popolnejši življenjepis tega agilnega in delavnega Poljaka, ki zaslužuje častno mesto v sloven. liter. zgodovini. O njem so pisali doslej Lujiza Pesjakova v svojih spominih, Ernestina Jelovškova v „Spominih na Prešerna“, Roman Zawilinski in Fr. Plešič v Lj. Zvonu 1899 (K biografiji E. Korytko) in končno tudi Fr. Govékar v Lj. Zvonu 1900 v spisu „Mala rokavičarica“. Vse podatke te povesti je dobil Govékar iz pripovedovanja Prešernove hčeri ter ni dodal — razen leposlovne forme — ničesar iz svojega.

—r—r.

Ilirstvo v Slovencih. O tem bi trebalo napisati dolgo razpravo, a zadoščaj vsaj nekaj imen glavnih nositeljev Gajevih idej in najznamenitejših zastopnikov ilirstva v Slovencih. O Stanku Vrazu (1810—1851), rojenem v Cerovcu v Ljutomerskih gorah, ki je l. 1837 prestopil z vsem svojim delovanjem med ilirske prvoboritelje v Zagrebu, je poročal „Slovan“ obširno že v letniku V. 1906/7. Omenjamo le njegove „Narodne pesmi ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koroškoj in zapadnoj strani Ugarske.“ Izdal jih je l. 1839 v ilir. nar. tiskarni dr. Lj. Gaja. V gajici je zapel prvo slovensko pesen Davorina Trstenjaka, ki je v graškem listu „Der Aufmerksam (1838, št. 47, 1839, št. 9 in 24) objavil troje svojih pesmi v ilirščini. Prešernov prijatelj Andrej Smole

je dal tiskati v gajici troje knjižic: dve igri „Varh“ in „Veseli dan“ ter „Pesmi Val. Vodnika“ (vse l. 1840), Fr. Malavašič in Jur. Zemlja sta v ljublj. „Ilir. Blatt“ objavila nekaj pesmi (1840, 50, 1841, 3, 1843), Jur. Zemlja je dal posebej tiskati svojo pripovedno pesem „Sedem sinov“ (1843), A. J. Murko je istega leta izdal vnovič svojo slovnico v gajici. V „Novicah“ (tiskanih še v bohoričici) so se borili za gajico Krempel, Mat. Majar in Oroslov Caf (1843-45); letnik 1846 se je tiskal že povsem v gajici. A. M. Slomšek je dal tiskati svoje „Sveto opravilo“ v gajici.

Dr. Bleiweis je dné 6. junija 1848 predlagal v deželnem zboru kranjskem, naj se uvede v vseh šolah ilirski pravopis, ki je bil uradno uveden že v Istri in v rabi tudi že na Štajerskem. Kranjska vlada je uvedla gajico z odlokom z dné 11. avg. 1848. Tudi „Slovensko društvo“ v Ljubljani se je potezalo za gajico. Gajevih idej so se zlasti navdušeno oklenili pisatelji M. Jarnik in M. Majar na Koroškem, Juri Kobè in L. Jeran na Kranjskem; na Štajerskem je bilo že pred l. 1830 med Muro in Dravo živahno narodno gibanje. Ilirstva so se oklenili dijaki in zlasti bogoslovci ter duhovščina.

Fran Miklošič je zlagal ilirske pesmi in jih je l. 1839 poslal Vrazu petero za „Ilir. Danico“. Jos. Drobnič je dopisoval Vrazu ilirski od l. 1838-50 ter je izdal v „Mat. Ilirski“ l. 1846 ilirskoneški slovník.

Dr. Jakob Zupan († 1852) je pesnil za „Illy. Blatt“ ter je l. 1830 v himni na cesarja opeval Ilirijo. Bil je dober Ilir ter je prepotoval Hrvatsko opetovano in pisal lepo ilirščino. Zaradi svojega ilirstva je bil — kot profesor! — celó preganjan. Spisal je zgodovinsko delo „Die acht glagolitischen Klöster in Königreich Illyrien“ ter je kot prvi Čebeličar napolnil skoraj ves l. zvezek. Tudi Rad. Razlag je bil že kot bogoslovec v Gradcu navdušen ilirski dopisnik Vrazu.

V Gradcu se je Gaj še kot akademik (l. 1827) seznanil s slovenskimi študenti in rodoljubi, ki so imeli v družbi Hrvatov in Srbov že svoj „ilirski klub“. V Gradcu se je seznanil Gaj s Ferd. Kočevarjem, D. Trstenjakom in Muršecem. Kočevar je kasneje marljivo širil med Slovenci ilirske knjige, si dopisoval z Vrazom le ilirski ter zastopal kot štajerski politik vedno le jugoslovenske (ilirske) ideje. Jur. Matijašič, dekan v Mariboru, je takisto razpečeval Vrazove ilirske knjige; prav tako so podpirali ilirstvo duhovniki Ivan Klajžar, Mirko Bratuša in Fr. Simonič.

L. 1837 so se v Krapini Vraz, Kočevar, Trstenjak in Caf zavezali z moško besedo, da bodo do smrti delovali za prepod južnoslovenskih plemen. Soklič, prijatelj Vrazov, je takisto širil ilirski program. Sodelavci Vrazovi pri izdaji narodnih pesmi ilirskih so bili J. Muršec, M. Prelog, Prešern, M. Kastelic, D. Trstenjak, J. Košar, Rud. Gödel, V. Šparonec, N. Leskošek, J. Varga, St. Soldatič, Ant. Rudež, U. Jarnik in Fr. Cene. Glavno oporo pa je imelo ilirstvo po vseh slovenskih krajinah v mladini. O raznih ilirskih kurzih govorimo v tem zvezku na drugem mestu. Tak kurz so imeli tudi ljubljanski bogoslovci, ki so posetili l. 1841 Vraza v hôtelu (Maliču) ter ga sprejeli z navdušenjem tudi v semenišču kot odličnega gosta. Vraz piše: „Tamo nas okoli sila mladih ljudi, koji svi za ilirštinu dišu i živu te i više manje dobro ilirski govore i pišu“ (8. IV. 1841).

No, glavni nasprotniki ilirizma so bili v Slovencih Kopitar, nazivajoč Gaja „strastnega šarlatana“, potem Prešern, Metelko in Iv. Zalokar. Vzlic temu, da se

Slovenci niso utopili v ilirstvu ter so ohranili svoj slovenski književni jezik, pa so se Slovenci po zaslugi narodov vzdramili ter so se književno osvežili in obogatili. Ilirski pokret je dal Slovincem današnjo pisavo — gajico, ki je združila vse Slovence ter nas obenem zedinila v pisavi s Hrvati, Čehi in Poljaki.

UMETNOST.

III. slovenska umetniška razstava v Ljubljani.

Po zaslugi podjetnega in požrtvovalnega akad. slikarja R. Jakopiča imamo zdaj ob vhodu v Latermannov drevored ličen paviljon za umetniške razstave v Ljubljani. Seveda so prišli prvi na vrsto slovenski umetniki, med temi pa zavzemajo v paviljonu največ prostora člani umetniškega kluba „Sava“ Razstavilo je svoje izdelke 28 umetnikov, medtemi 6 kiparjev. Sočasno z 29. razstavo „Manesa“ v Pragi, moravskih upodablajočih umetnikov v družbi s poljskimi tovariši v Hodoninu in hrvatskimi umetniki v Zagrebu so priredili tudi Slovenci v Ljubljani svojo razstavo. Zagrebška razstava obsega 180 del 32 umetnikov, „Manesa“ 110 del 36 umetnikov in slovenska razstava v Ljubljani 171 del 28 umetnikov. Vse tri razstave so torej gledé števila udeležencev in razstavljenih del skoraj povsem enake; med njimi najmanjša in umetniško najvišje stoječa pa je „Manesova“ v Pragi. Razstave v Hodoninu nisem videl, pač pa praško, zagrebško in ljubljansko. Letos sem videl tudi veliko umetniško razstavo v „Künstlerhausu“ na Dunaju. Ako prištem še umetniške razstave, ki sem jih videl lani: 2 na Dunaju („Sezession“ in „Künstlerhaus“), 2 v Pragi („Manes“ in na jubil. razstavi), 2 v Berlinu („Sezession“ in letna razstava 1908) ter 1 v Monakovem („Glaspalast“), sem videl tekom enega leta desetero umetniških razstav. Morem torej reči, da so slovenski umetniki kluba „Sava“ v svoji tehniki med vsemi, ki sem jih videl na omenjenih razstavah, najkrajnjši. V njihovo družbo spadajo le: številce slikarjev berlinske in dunajske secesije, Pražana Nejedly in Nechleba ter Hrvat Vladimir Becić. Vobče se more konstatovati, da se v modnem slikarstvu povsod zahteva zopet jasnost, eksaktnost risbe, razumljivost sujeta ter umerjenost barv. Skratka: slikarska umetnost se vrača, obogačena po izkustvih desetletne secesijske dobe, zopet h klasičnim vzornikom. Med krajinarji so se nekdanji „špinačarji“ in „rumenjakarji“ malone docela poizgubili, kar jih pa še vztraja, igrajo na umetniških razstavah ulogo kurioznih „enfants terribles“. — In ljubljanski publikli se godi v Jakopičevem paviljonu prav tako, kakor Berlincem v „Secesiji“, o kateri piše modernist Max Lesser: „Davor steht das Publikum und amüsiert sich beträchtlich. Auch ich finde diese Sachen greulich, fürchterlich, erschreckend, unfassbar, aber mir scheint, man müsste erst heraus bekommen, ob diese Maler ehrlich streben und auch ein Martyrium nicht scheuen oder ob sie zur bedenklichen Sorte der sensationsgierigen Korybanten gehören. Mich stimmen diese und weitere Scheusslichkeiten traurig. Gehen hier Talente in die Irre? Oder erfrecht sich ungesalzener Künstlerwitz, Narrenpossen mit uns zu treiben?“ (Tako piše berlinski moderni umetniški kritik,* ker je v Nemcih kritika svobodna. Pri nas bi pognali takega kritika z osebnimi psokvami med starokopitnike, banavze in filistre.) V umetniški reviji „Die Kunst“** — ki jej

popolnega razumevanja in krepkega podpiranja najmodernejših umetnosti ne more pač nihče odrekati — pa piše o „Secesiji“ Rob. Schmidt: „das Publikum hat mit seinem Verdammten und Verlachten in vielen Fällen nur zu recht. Das ist der wunde Punkt an dem Ausstellungen der Seccession, daß sie zu einem leider recht hohen Prozentsatz nach „Sensation“ riechen, daß es fast den Anschein hat, als ob man absichtlich manchen Bluff dem geehrten Publico vorsetzt, damit es rechten Stoff habe zur Kritik, damit seinem Sensationsbedürfnis gehörig Rechnung getragen werde. Und das wäre doch traurig! Daß solche unglaublichen Geschmacklosigkeiten, solche unausgeglichene Kraftmeierprodukte, wie sie immer wieder für ausstellungswürdig befunden werden, dem Beschauer als „Kunstwerke“ vorgesetzt werden, ist wirklich nicht ganz verständlich. Es wäre wahrlich ein Verdienst der Ausstellungsleitung, etwa ein Zehntel der eingelieferten Werke in der Packkiste verschwinden zu lassen. Der Geschmack unseres Zeitalters ist leider wenig fest und von äußeren Einflüssen abhängig; wenn man nun Autoritäten des Geschmackes — und das sollen doch die anerkannten, künstlerisch schöpferischen Kräfte sein — Dinge für Kunst erklären sieht, die man auch beim besten Willen und bei dem allergrößten Entgegenkommen glatt ablehnen muß, wie soll man dann nicht ganz irre werden in seinem Urteil, wem soll man dann noch glauben?“ Prav tako se godi nam. Mogli bi navesti še dolgo vrsto kritik najmodernejših kritikov v najmodernejših revijah, a — zadoščajta te dve, ker nam je žal prostora. Nikogar nočemo prepričati, a da v svoji sodbi nismo osamljeni, govorita dovolj glasno že samó Lesser in Schmidt. Nikakor ni rečeno s tem, da so nekdanji skrajni modernisti kapitulirali, a izprevideli so, da je njihova impresionistna umetnost le bogatejša in večja, ako modro združijo uspehe svojih prednikov z modernim stremljenjem v harmonsko celoto. To se prej ali slej zgodi pač tudi v Slovincih, ki hodijo — kakor povsod — tudi v slikarstvu še nekaj let za drugimi narodi. Danes, žal, so nekateri najboljši med njimi še tam, kjer sta bili dunajska in berlinska secesija že pred petimi leti. Nekaj pa jih je seveda na tej razstavi, ki so danes še prav tako učenci, kakor so bili ob svojem početku; svetovna umetnost gre mimo njih, a oni ne opažajo ničesar. Obtičali so, zaostali in bržčas jih ne dvigne in ne premakne nič več. Največ inteligence in zasledovanja modernega toka slikarstva dokazuje M a t i j a s s svojimi krajnami; njegove „Vrbe“ in „Hrasti“ ter njegovo „Zimsko solnce“ so kabinetni komadi vse razstave. Ivan Grohar je razstavil izvrstno modeliranega „Sejavca“, ki spominja nekoliko na Meuniera in tudi na neko Groharjevo sliko; v krajinah hodi po sledovih R. Jakopiča ter se drži trmasto tehnike, ki njegovemu čopiču ni simpatična. Fiksirskih podob in rebusov je na razstavi sploh preveč; rešuje jih malokdo, večina tudi gre mimo in skomizga z rameni. V II. oddelku ima Grohar dve dobri sliki „Jesen“ (36) in (najboljšo) „Jesen“ (38) Njegova „Bajka“ je dobro začeta skica s prav dobrim ozadjem; desna roka „vile“ je prevelika, ospredje povsem neizvršeno. Matej Strnen ima izvrsten, okusno aranžiran potret gospe A. G., ki se vidi — seveda le iz precejšnje daljave — prav plastičen in poln žive elegance. Nekaj krajn ugaja. Ivana Kobilca je razstavila dva ženska portreta, malo sladka; portret 48. („studija“) je zanimivejši. R. J a k o p i č je ostal moško dosleden, sebi samemu neomejno zvest; prezira risbo, uživa v barvah in išče komplikiranosti razsvetljave. Njegova ljubezen do hrbtnih strani

* N. W. Tgb. št. 214., 5. avg. t. l.

** X. Jahrg, Heft 10, Juli 1909.

in njegovo izbegavanje obraza sta zanj značilna. Jakopič je neoporečno med slikarji izreden talent-poet, a tudi zelo pretiran v svoji tehniki brez praktičnih ailjev. Peter Žmitek se je poprijel neke čudne rdečkastorjave koloristike, ki — opetovana — utruja. Skrbnejši je v risbi in hrepeni po napredovanju v karakterizaciji. Nič novega ni podal Maksim Gaspari, ki preveč stilizira. Enoličnost postaja nevarna. Gospa Jamova je razstavila simpatičen „Plain-air“ (šivajoče dekletke), eno najboljših slik razstave. Rudolf Marčič je vedno enak, spreten, smel vzlic temu suhoparen in včasih nezanimiv. Dobro so risbe Šaše Šantla; odlikuje se tudi Henrika Šantlova; njena „Starka“ je prav vrla, na njeni „Študiji“ je desna roka prevelika. Vavpotič Ivan je razstavil nekaj lepih krajin, izvrstno delo „V strojnici“ in graciozno „Študijo“ ženske glave (140). Tratnik Fran je razstavil troje genijalnih risb, ki kažejo misleca, zlasti „sljepci na solncu“ so izborni. Ostalih slikarjev, začetenikov, ne omenjam, ker več šele obetajo, kakor že podajajo. Odklanjam pa neokusne, diletantske igrače pod št. 132—146). Kiparji razstavljali so: Berneker Fran, Ajlez Josip, Repič Alojzij, Peruzzi Svit, Vrbanija Jos. in Zajec Ivan. Najboljša dela je razstavil Berneker; „Žrtve“ (marmor), „Naplavljenici“ in „Drama“ bi delale čast velikomestni razstavi. Repičevim portretnim bustam nedostaje podobnosti, a prav dobra sta drevorez „Kmečki par“ in „Trgač“. Šablonsko in nezanimivo delo je Zajčev relief. Dober, dasi nekam teatralen je Ajlezov bron „Ligija in Mrso“; ostale malenkosti — razen križa — so neznatne. Izborni portret je podal Peruzzi. Vrbanija je razstavil dve manjši deli, ki obetata za podočnost več. Naša najtoplejša želja je, da bi se umetniške razstave v Ljubljani ponavljale vsaj vsako leto in da bi zanimanje občinstva rastle z napredkom umetnikov. Želimo pa tudi, da bi bili v Jakopičevem paviljonu prav kmalu gostje Čehi (Manes) in Hrvatje! Pokazati nam imajo marsikaj.

—é—

Slovanska umetniška razstava. Na inicijativo češkega slikarja Jože Uprke in poljskega pisatelja Henryka Sienkiewicza se bo vršila l. 1910 v Krakovem velika vseslovanska umetniška razstava. Takrat se priredé narodne slavnosti v spomin slavne zmage Poljakov nad Nemci v Grunewaldu (15. jul. 1410). Društvo „výtvárných umělců moravských“ se je 4. in 5. jul. t. l. sešlo v Krakovem z umetniškima društvoma „Sztuka“ in „Zerno“, da določi priprave za to veliko razstavo. Posvetovanj so se udeležili tudi Wl. Tetmajer, vit. Kossak, Filipkiewicz, grof Raczynski i. dr. Mesto Krakov zgradi za to razstavo velik paviljon. Sienkiewicz deluje med društvi, da bi se ustanovila „zveza vseh slovanskih umetniških društev“. Grunwaldskih slavnosti se udeleži tudi vse češko sokoštvo. Morda se udeležé razstave tudi slovenski umetniki?

KNJIŽEVNOST.

Trdina Janez: Zbrani spisi. VI. knjiga. Bajke in povesti. V literarni ostavščini pokojnega novomeškega profesorja Janeza Trdine je našel založnik njegovih spisov še več rokopisov, ki bodo dali gradiva baje še za petero debelih zvezkov. Prvi zvezek je izšel pravkar z naslovom „Bajke in povesti“, V. ter obsega sledeče še ne objavljene spise: *Ptičji svat. — Vrtilničar. — Jetnica. — Pobožni mož. — Zadnji dan. — Kranjska jeza.* Rajni Trdina je bil skromen, preprost, ponižen možiček s precejšnjo porcijo originalitete in posebnosti; pisal je iz

notranje potrebe, da ohrani spomin raznim dolenjskim originalom ter da reši pozabnosti razne bajke in pravljice, ki jih je bil čul med narodom. Seveda je našel Trdina večinoma le še odlomke, ki jih je potem uporabil kot motive svojih umetno sestavljenih „bajk in pripovedi“, dodajajoč jim iz svojega tendenco in moralo. Literarnih ambicij Trdina pri spisovanju teh svojih povesti pač ni imel; gotovo pa si ni domišljjal, da obogati ž njimi naše moderno leposlovje. V pisateljski umetniški tehniki in kompoziciji je imel le primitivne pojme ter o eleganci stila v duhovito obrušenem dialogu, epski ekonomiji in o takih zahtevah moderne beletristike ni hotel niti slišati. Aristokratnosti ni trpel niti v življenju niti v književnosti. Bil je pravzaprav vse svoje dni gospodsko oblečen slovenski kmet, ki je mislil, čutil, ljubil in sovražil prav po kmetovski. Vzlic svojem profesorstvu je imel n. pr. o Goetheju ter o njegovem delovanju in življenju prav naivno sodbo, ki karakterizuje Trdino kot tipično konservativnega kmeta. Zato pa so Trdinovi spisi v našem slovstvu povsem brez družbe, samorasel in originalen pojav, ki nas mora zanimati. Povesti v temle zvezku ne nudijo finega estetskega užitka, a prečital jih bo vendarle vsakdo z najzadovoljnejšim smehom. Zlasti še, če bo imel pokvarjen želodec od rafiniranega čtiva. Godilo se mu bo potem, kakor med kmete zašli velikomestni gospici, preobjedeni nežnih sladkarij, ki z razkošjem otepa črni hleb tečnega rženega kruha! Tak tečen črn ržen hleb so tele Trdinove povesti. A tudi pisatelji in drugi pisarji najdejo dokaj užitka pri čitvu teh povesti. Naši leposlovci nemara zaslutijo, da naš kmet vendarle še ni povsem „oglodana kost“, nego da jim daje še mnogo krasnega gradiva; naši jezikoslovci in slovničarji bodo imeli svoje radosti nad mnogimi izbornimi, krepkimi in bistroumnimi narodnimi izrazi in rekli v Trdinovih spisih, vsi skupaj pa se bodo učili narodne dikcije, preproste, jasne, a prav zato krasne. Tu je čela zbirka imenitnih značajev iz dolenjskih dolin in hribov, in s folklorškega stališča ni najti zanimivejšega vira. Seveda bode razvajenca motila večkrat tudi takozvana „garulitas senilis“ in včasih pri preobširnem moralizovanju celó „simplicitas sancta“, toda Trdina je bil cel mož svoje dobe ter kot individualnost nedostopno samsvoj, samorasel. Ta zvezek bi mogel postati prava pravcata narodna knjiga, ki bi jo inteligentnejši kmet čital z največjim veseljem. Priporočamo jo torej še prav posebno tudi vsem ljudskim knjižnicam. Končno pristavljamo, da je založništvo ohranilo Trdinov jezik povsem neizpremenjen; vendar mislimo, da bi bil mogel urednik tega zvezka odpraviti vse pravopisne i. dr. hibe (n. p. *neža m. deža, vspeh m. usp., vstvarjati m. ust., znebiti m. izn., zdatno m. izd., ljubeznjiv m. niv, plesnjiv m. niv, domišljavost m. domišljivost (str. 24), iskušnja i. t. d.*), ker bi jih bil odpravil pač tudi avtor sam.

M. S-u.

Tominšek Jos. Dr.: Italija, nje slava in beda.

Knjiga pod tem značilnim naslovom mi je došla v roke, kar mi daje povod izpregovoriti nekaj besed o njeni bogati vsebini. Tega pa ne storim zgolj iz vljudnosti, temveč, ker mi to veleva — časnikarska dolžnost! Po mojem, sicer nemerodajnem mnenju ima namreč vsak slovstveni glasnik nalogo in namen; poročati o slehernem literarnem in umetniškem delu vobče, ki zagleda beli dan, pa bilo to delo tudi izpod roke nesotrudnika in čeprav je bilo priobčeno v takonazivljanem „konkurenčnem“ glasilu, ali kali? — Potopis dra. Jos. Tomiška o Italije slavi in bedi čita se zdaj, v ponatisku v celotno knjigo zbran, še mnogo ugodneje in pregledneje, negoli prvotno po posamičnih sešitkih mesečnika raztresen, — kar naj bi bil nekak nevsiljiv

namigljaj našim literatom, zlasti potopiscem. Na 135 straneh velike osmerke nam je gospod potopisec v lahkem, prijetnem feljtonistovskem slogu podal precej obširno ter spretno razvrščeno sliko o tej bajni „obljubljeni deželi“ vseh leposlovcev in ljubiteljev upodablajočih umetnosti. Naslov knjige sam nam že pové, da se pisatelj na svojem potovanju po Italiji ni zanimal le za njeno „slavo“, t. j. za zgodovinske in umetniške njene spomine izza davno preteklih vekov, marveč da je proučeval obenem njeno sodobno „bedo“, t. j. ogledal si je tudi in to — sit venia verbum — z bistrim „razumom“ in „zdravim srcem“ veliko revščino italijanskega naroda . . . Da je pri tem potopisu „obvladal gradivo“, tega mi pač ni treba posebej naglašati; saj je vendar profesor in predno se je napotil v Italijo, se je pač tudi pripravil s proučevanjem strokovnih spisov in klasičnih originalov, da ne govorim o vseh raznih navodilih, ki so na razpolaganje vsakemu izletniku v domovino lepih umetnosti. — Kar daje temu simpatičnemu potopisu posebno zanimivost, je to, da ni natrpan s suhoparnimi podatki in številkami iz zgodovine ter nam ne vsiljuje sistematiški sestavljenih imenikov o posamičnih umetninah. Potopisec je vpletal dokaj pestrih prizorov iz ljudskega življenja italijanskega ter nam prijetno zabelil svoj spis tuptam z zanimivimi lastnimi doživljaji in pikantnimi opazkami izza kulis intimnega pozorišča, na katerem se kaže italijanski narod tujemu popotniku v svoji najivnosti na vseh ogljih.

Naš učeni popotnik po Italiji nam je spisal marsikaj zanimivega iz njene prazgodovinske in sedanje dobe. Človek se kar čudi, kdaj je g. potopisec vse te kraje prehodil ter jih opisal toli obširno in temeljito.

Zanimivo pa je opazovati antiko ljubečega potopisca, kako postane, rekel bi, malobeseden in rezerviran, kadar dospe na kakšna bolj vroča zgodovinska tla novejšje dobe. Kdor se hoče o tem poučiti, naj prečita na strani 129 odstavek od 20. do 23. vrste in pa na isti strani nižje doli, kjer nam opisuje, kako „je ubral stezo“ mimo protestantskega pokopališča, ne da bi bil pogledal, kdo da je vse ondi pokopan . . . Takisto je potopisec kratkobeseden, kadar je opisati kakšno večje, znamenitejše umetniško delo. N. pr. za Garibaldijev spomenik mu zadošča prilastek „učinkovit“, o Goethejevem spomeniku pa pravi le, da je „res lep“ i. t. d., tako da sta klasična in moderna umetnost precej lakonsko odpravljeni. Obzorje potopisa in gradivo je bilo pač preobširno za toli ozek okvir.

Kakor sem rekel, lepa knjiga g. dra. Jos. Tominška: „Italija, nje slava in beda“ je pisana jako pregledno ter se čita zdaj v skupnem ponatisku prav ugodno in s poučnim zanimanjem, kar je spričo ogromne množine potopisov iz Italije v vseh jezikih velike vrednosti. O Italiji pisati je danes jako lahko, a obenem jako težavno, ker je že

toliko izvrstnih potopisov in monografij ter je prav zaradi tega treba truditi se, da bi bil spis kolikor toliko izviren in individualen. Dr. Tominšku se je ta trud dokaj dobro obnesel, ker piše iz autopsije ter prepleta svoj potopis s prispodabljanjem italijanskih in slovenskih razmer. Z ozirom na to in pa upošteva nje nizko ceno (K 1.60), moremo knjigo priporočati vsakomur, ki se zanima za Italijo ter nje slavo in bedo!

V. H-z.

Gangl Engelbert: Zbrani spisi za mladino.

I. zvezek. Pripovedni spisi. V Ljubljani 1909. Last in založba „Društva za zgradbo Učiteljskega konvikta.“ Str. 95. Cena 1 K, po pošti 16 h več. Marljivi in vztrajni urednik „Zvončka“, E. Gangl je zbral nekaj svojih drobnih povestic, ki so bile že objavljene, ter je dodal še par novih; nekaterim povesticam je narisal slikar Maksim Gaspari prav čedne, primerne, otroškemu duhu razumljive sličice, nekaj ličnih sličic pa je izposojenih iz „Zvončka“. Tako je ta prvi zvezek (lepo vezan) Ganglovih zbranih spisov za mladino tudi zunanje prav okusna knjižica, ki jo bodo otroci veselili. Spričo velikega nedostatka mladinskega leposlovnega čtiva je Ganglovo podjetje vse hvale in vsestranskega odziva vredno. Gangl piše ljubeznivo, poetsko, barvito ter pozna dodobra otroško dušo in otroški okus. Ta I. zvezek je namenjen otrokom 3.—4. razreda; v kasnejših zvezkih dobimo pač čtivo za odraslejšo mladež. Ne bo škodilo, ako se semtertja dodane dobra epska ali kratka lirski pesmica. Tudi že v tem zvezku bi bile umestne nekatere pesmice, ki bi bile izpolnite prazne strani. Gangl je dober, spreten pripovedovalec; nikjer ne pridiga in ne moralizuje ter se ne utaplja v sentimentalnostih. Tudi tragičnim snovem umeje podati blagodejen zaključek. Ker piše krasno slovenščino in lep slog, so njegovi spisi mladini tudi dober vzorec za spisne naloge in vaje. Najtopleje želimo, da bi se mlado drevesce, ki ga je vsadil Gangl, dobro prišlo ter naj bi se razvilo v košato, sadonosno drevo. Slovenski starši, kupujte in naročajte te spise! Svojim otrokom koristite ž njimi duševno in srčno.

—r.

NAŠE SLIKE.

Bužan Joso: Molitev. (Umetniška priloga v treh barvah). Prinašamo krasno študijo hrvatskega umetnika Bužana. Slika kaže staro hrvatsko kmetico v narodni noši. — **Arndt: Ciprese.** — **F. Snyders: Z ribjega trga.** — **F. Snyders: Napad.** O umetniku poročamo prihodnjik. — **F. Millet: Žena mete maslo.** — **F. Millet: Mavrica.** O tem slavnem francoskem umetniku smo poročali v zadnjem zvezku. **Kriehuber: Ban Josip grof Jelačić.** (Umetniška priloga). **Dr. Ljudevit Gaj.** O Gaju in Jelačiču govorimo v člankih o ilirstvu.

